

AD FONTES

Eeuwig geluk

De passie van de vroeg-christelijke
martelaressen *Perpetua* en *Felicitas*
& drie preken van *Augustinus*

Meinema

EEUWIG GELUK

AD FONTES

Bronnen uit het vroege christendom

AD FONTES staat onder redactie van:

prof. dr. P. van Geest,

dr. V. Hunink *en*

prof. dr. R. Roukema

Eeuwig geluk

De passie van de

vroeg-christelijke martelaressen

Perpetua en Felicitas

& drie preken van *Augustinus*

Bezorgd en vertaald door Vincent Hunink, Elisabeth

van Ketwich Verschuur en Arie Akkermans

ingeleid door Toon Bastiaensen

Meinema

INHOUD

De publicatie van dit boek is mede mogelijk gemaakt door een schenking verkregen via bemiddeling van de stichting Porticus en door een bijdrage van de Stichting voor oudchristelijke studiën.

© 2004 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer
Boekverzorging: Mulder van Meurs, Amsterdam

Meer informatie over dit boek of over andere uitgaven van Uitgeverij Meinema vindt u op: www.uitgeverijmeinema.nl

ISBN 90 211 4037 3
NUR 704; 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974 St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorrecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

AD FONTES

7

INLEIDING

9

PASSIO SANCTARVM PERPETVAE ET FELICITATIS

24

HET LIJDENSVERHAAL VAN PERPETUA EN FELICITAS

25

AVGVSTINVS

62

AUGVSTINUS

63

VERANTWOORDING

87

AD FONTES

In de lage landen heeft het christendom eeuwenlang het denken bepaald. In de 21e eeuw is de samenleving hier pluriformer geworden. De weg naar de kostbaarheden van de christelijke traditie en spiritualiteit is inmiddels minder toegankelijk geraakt. Vooral christelijke teksten buiten de Schrift blijven nu veelal het terrein van specialisten. Dat is jammer, want ook de schatkamers van de christelijke literatuur zijn rijkelijk gevuld.

De reeks *Ad Fontes* wil de lezer terugbrengen ‘naar de bronnen’ van het christendom uit de eerste eeuwen van onze jaartelling. In de reeks worden vroeg-christelijke teksten gepresenteerd die literair interessant zijn of inhoudelijk relevant zijn voor lezers van vandaag. *Ad Fontes* bevat alleen nieuwe vertalingen, verzorgd door ervaren, deskundige onderzoekers. Steeds zijn de teksten voorzien van toelichtingen en van de Griekse en Latijnse grondteksten. De lezer krijgt zo alle middelen in handen om daadwerkelijk een weg te vinden naar de schatkamers van de christelijke literatuur.

Ad Fontes staat onder redactie van Prof. dr. Paul van Geest (Katholieke Theologische Universiteit Utrecht), Prof. dr. Riemer Roukema (Theologische Universiteit Kampen) en dr. Vincent Hunink (Radboud Universiteit Nijmegen).

INLEIDING

De herinnering aan de martelaars van 203

Kort nadat bisschop Cyprianus op 14 september 258 als leider van de christelijke gemeente van Carthago ter dood was gebracht, nam een man uit zijn naaste omgeving, volgens Hiëronymus (*De viris illustribus* 68) een diaken die Pontius heette, zijn verheerlijking ter hand. Aan het begin van zijn nogal bombastisch geschreven biografie formuleert Pontius aldus (*Vita Cypriani* 1,2): ‘Het is onacceptabel dat, waar onze voorgangers leken en catechumenen die martelaar zijn geworden zo hoog hebben geëerd dat ze over hun lijden en dood ongeveer al het mogelijke geschreven hebben - uiteraard opdat wij, die toen nog niet geboren waren, daar kennis van zouden nemen -, aan lijden en dood van Cyprianus, zo groot als bisschop, zo groot als martelaar, geen aandacht zou worden geschonken.’

Pontius’ uitspraak, vaag als ze is, deelt toch het nodige mee. Er is sprake van een marteldood, een behoorlijk aantal jaren eerder ondergaan door leken en catechumenen. Deze marteldood heeft de pennen van toenmalige schrijvers in heftige beweging gebracht. Wat voor bijzondere lofprijzing is dan niet op zijn plaats voor Cyprianus, een martelaar die bisschop was! Ter ere van deze martelaar-bisschop zet Pontius zich dan aan het schrijven van een hoogdravende panegyriek. Maar het gaat ons hier niet om deze panegyriek. Onze aandacht gaat uit naar die vroegere uitbundige beschrijving van de marteldood van leken en catechumenen.

Pontius noemt geen namen, maar het kan nauwelijks betwijfeld worden dat hij zinspeelt op het bewaarde verslag dat bekend staat onder de naam *Passio Perpetuae et Felicitatis*, over de gevangenis- en doodstraf van zes personen, die waarschijnlijk

op 7 maart in het jaar 203¹ omwille van hun christelijk geloof te Carthago de marteldood in de arena ondergingen. Een van hen, Saturus, een gedoopt christen en catecheet, had de zorg gehad voor het onderricht in het geloof van de vijf anderen: twee vrouwen, Perpetua en Felicitas, die hun naam aan de *Passio* hebben gegeven, en drie mannen: Revocatus, Saturninus en Secundulus. De vijf waren nog catechumenen toen ze gevangen genomen werden. Tijdens hun verblijf in de ruimte van het voorarrest werden ze gedoopt. Saturus was na hen opgepakt, maar werd hun metgezel in de gevangenschap en ging met hen de weg naar de dood. De situatie komt dus overeen met Pontius' uitspraak over leken en catechumenen die bloedgetuigen werden voor het christelijk geloof.

Het verslag, de *passio*, is een ingewikkeld geheel. De eindredactie is het werk van een zich niet identificerende schrijver, die duidelijk de behoefte had om de openbare werking van Gods Geest ook voor de eigen tijd aan te tonen. Daarom verzorgde hij de uitgave van de aan visioenen rijke 'gevangenis-dagboeken' van Perpetua en Saturus, waaraan hij een inleiding, een beschrijving van ieders dood en, als slot, een woord van verheerlijking van de martelaars toevoegde. Het zijn die toevoegingen die Pontius in zijn gezwollen stijl betitelt als de uitbundige lof van de tijdgenoten van de martelaars.

Wie die tijdgenoten waren, of beter, wie die tijdgenoot was, weten we niet. De neiging om de anonimiteit te doorbreken doet denken aan de christelijke auteur Tertullianus, die aan het begin van de derde eeuw te Carthago publiceerde. Tertullianus maakt inderdaad, in *De anima* 55,4, een toespeling, met vermelding van haar naam (*Perpetua fortissima martyr* 'die bijzonder dappere martelares Perpetua'), op een detail uit het verslag van Saturus. Deze beschrijft het visioen (*Passio* 11,1 e.v.) waarin

1 J Quasten, *Patrology I*, Utrecht-Brussel 1947, 181 beschouwt 202 als het jaar van de marteldood; B. Altaner, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, ³Freiburg 1951, 185 formuleert voorzichtig: 202-203.

Perpetua en zichzelf na hun beider dood een verblijf vinden in het paradijs. Maar het is de enige allusie in zijn werk, en ze volstaat niet om hem het auteurschap toe te wijzen. Hoewel veel commentatoren de *Passio* aan een redactie van de hand van Tertullianus toeschrijven,² lijkt een *non liquet* hier het meest op zijn plaats.

Na de opmerking van Pontius wordt de *Passio* in Afrika pas twee eeuwen na de daarin beschreven gebeurtenissen opnieuw vermeld. Uit het oeuvre van Augustinus van Hippo vernemen wij dat hij de *Passio* kende én dat het martelaarschap van Perpetua en haar gezellen herdacht werd in de liturgie. Wat dit laatste betreft, drie preken van zijn hand zijn bewaard³ die uitgesproken zijn bij de viering, in verschillende jaren, van het feest van de heiligen op 7 maart. Bij de viering werd de *Passio* in haar geheel of grotendeels voorgelezen, en de bisschop sloot er in zijn prediking op aan. Aan het eind van deze inleiding worden in een korte beschouwing inhoud en vorm van deze preken toegelicht. Eén bijzonderheid moet hier al vermeld worden. Het blijkt uit de preken dat het feest van de zes martelaren bovenal het feest van de twee vrouwen, Perpetua en Felicitas, was.

Augustinus vermeldt Perpetua ook in een van zijn psalmcommentaren,⁴ waar hij de godsliefde prijst van Perpetua, die de tranen weerstond van haar verwanten, toen die een beroep op haar deden om hen niet op grond van haar christelijk geloof in de steek te laten (*Passio* 5,1-4). Een zekere Vincentius Victor had in een geschrift over de natuur van de menselijke ziel niet

2 Zie de uitgave door C. van Beek, *Passio sanctarum Perpetuae et Felicitatis*, diss. Nijmegen 1936, 92-95. In de uitgave door Jacqueline Amat, *Passion de Perpétue et de Félicité, suivi des Actes* (Sources Chrétiennes 476), Parijs 1996, 67-70, vindt men argumenten tegen het auteurschap van Tertullianus; helemaal afdoende zijn ze mijns inziens niet. Quasten I,181 en Altaner 185, vinden een redactie door de hand van Tertullianus de meest waarschijnlijke.

3 *Sermo* 280 - 281 - 282. De teksten zijn in deze uitgave opgenomen en vertaald.

4 *Enarrat. in psalmum* 47,13.

correct geciteerd uit de *Passio* (op zich een getuigenis van haar voortleven!). In zijn reactie daarop, in *De natura et origine animae*,⁵ schenkt Augustinus aandacht aan twee van Perpetua's visioenen: dat van haar jong gestorven broer Dinocrates (*Passio* 7,1 - 8,4) en dat van haar verandering in een man om als gladiator te kunnen strijden in de arena (10, 5 - 14).

Duidelijk is dat de herinnering aan de *Passio* in Afrika levend gebleven was en een plaats had gekregen in het jaarschema van de liturgische vieringen. De bekendheid blijkt ook uit een inscriptie die is gevonden in de ruïnes van een kerk te Carthago, waarop de namen staan van de zes martelaars.⁶

Opvallend is ondertussen dat vijftig jaar vóór Augustinus' prediking de viering van het feest van Perpetua en Felicitas - alleen deze twee - al overgestoken was naar de Europese zijde van de Middellandse zee. Het uit 354 daterende verzamelwerk van een onbekende, meestal als 'de Chronograaf' aangeduide verzamelaar van gegevens van allerlei aard over de stad Rome bevat, naast onder andere lijsten van consuls, stadsprefecten en pausen, ook een liturgische kalender van te Rome vereerde martelaars. We lezen daar: 'Op de nonen van maart (= 7 maart) viering van Perpetua en Felicitas uit Afrika': *Non. martias Perpetuae et Felicitatis Africae*.⁷ De notitie van de Chronograaf, zo kort als ze is, is belangrijk, omdat ze bewijst dat de herdenking van de *Passio* vanuit Afrika naar Rome was overgekomen en daar was opgenomen in de plaatselijke feestkalender. Opmerkelijk is dat het blijkbaar een viering was van alleen de twee vrouwen. Op

5 *De natura et origine animae* 1,10,12; 2,10,14; 3,9,12 en 4,18,26-27.

6 De tekst van de inscriptie is opgenomen in de uitgave met commentaar van het verder nog te vermelden *Martyrologium Hieronymianum*; zie *Acta Sanctorum Novembris* II,2, ed. H. Delehaye et H. Quentin, Brussel 1931, 133. Opvallend is dat eerst de vier mannen genoemd worden, dan als tweetal Perpetua en Felicitas, en als zevende een verder onbekende Maiulus.

7 *Chronica Minora* 1, ed. Th. Mommsen (*Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi* 9), Berlijn 1892 (2^o1961), 71.

de mededeling van de Chronograaf gaan dan verder de vermeldingen terug die we in latere datumlijsten tegenkomen: onder andere in de kroniek van Prosper van Aquitanië uit de vijfde en in de 'Gallische Kroniek anno 511' (*Chronica Gallica a. DXI*) van de zesde eeuw.⁸

Het is onder de benaming van 'gedachtenis van Perpetua en Felicitas' dat het feest van 7 maart in de feestkalenders is opgenomen. In het oudste martelaarsboek, het zogenaamde *Martyrologium Hieronymianum* (de door de naam gesuggereerde verbinding met Hiëronymus is misleidend; het werk is een compilatie ontstaan in het midden van de vijfde eeuw), worden op de datum van de nonen van maart Perpetua en Felicitas, en van hen gescheiden de vier mannelijke martelaars vermeld.⁹ Vandaar komen de twee in de *martyrologia* van de volgende eeuwen, en tenslotte in de standaard-editie van de Latijnse kerk, het *Martyrologium Romanum*. Wat de eucharistie betreft, het geheel van gebedsteksten uit een bepaalde periode, in het *Sacramentarium Gelasianum*, een verzameling liturgische gebeden uit het Rome van de late oudheid, staat op de nonen van maart een gebedsformulier voor de viering van Perpetua en Felicitas.¹⁰ De populariteit van de twee was in de westerse kerk zo groot dat ze zelfs een plaats kregen tussen de heiligen die staan genoemd in het *Memento* der overledenen, dat deel uitmaakt van de Romeinse canon, het eucharistische gebed dat tot halverwege de vorige eeuw het alleenrecht had in de liturgie van het Westen. De *Passio*, of in ieder geval haar hoofdpersonen, bleek een lang leven beschoren.

In verband met de bekendheid van het martelaarschap van Perpetua en Felicitas moet hier nog vermeld worden dat vanaf de vijfde eeuw naast de *Passio* nog een Latijnse tekst, in twee versies, in omloop was. Vermoedelijk was deze het werk van een

8 Zie in hetzelfde werk, 434 en 641.

9 *Martyrologium Hieronymianum* (zie voetnoot 6), 132.

10 *Sacramentarium Gelasianum*, ed. L.C. Mohlberg, Roma 1960, 844-846.

of meer hagiografen die gegevens van de *Passio* en van mischien nog een andere ons onbekende bron omtrent Perpetua en haar gezellen in een dubbele nieuwe redactie bijeenbrachten, de zogenaamde *Acta Perpetuae et Felicitatis*.¹¹ Vergeleken met de tekst van de *Passio* is die van de *Acta* secundair en voor ons onbelangrijk, maar hij duidt wel op de populariteit die de lotgevalen van Perpetua *cum suis* in de christelijke gemeente genoten.

Tekst en inhoud van de Passio Perpetuae et Felicitatis

De tekst van de *Passio* heeft ook zijn geschiedenis. De grote lijnen ervan schetst Van Beek in zijn beschrijving en bestudering van de handschriftelijke overlevering.¹² Een van de bijzonderheden van de tekstgeschiedenis is dat ze tweetalig is: we beschikken over een Latijnse en over een Griekse versie. De vraag is natuurlijk welke van de twee de oorspronkelijke is, waarbij dan nog de mogelijkheid overwogen moet worden dat Perpetua en Satorius hun 'dagboeken' in het Grieks geredigeerd hebben (kennis van het Grieks in Noord-Afrika was niets ongevoons, en van Perpetua wordt uitdrukkelijk vermeld dat zij Grieks verstond en sprak [*Passio* 13,4]) en dat de redacteur ze in het Latijn vertaald heeft. Onder de moderne commentatoren is er een enkeling die zich voor een Griekse redactie van het geheel of van (een van) de dagboeken uitspreekt. Maar de overheersende mening houdt het bij een Latijnse redactie van de gehele *Passio*. Mijns inziens is dat terecht, want een vergelijking tussen de Latijnse en Griekse versie lijkt de eerste als de meest oorspronkelijke aan te wijzen. Zowel voor het werk van de redacteur als voor de teksten van beide dagboeken geldt dat het Latijn telkens opnieuw trefzekender is dan het Grieks.¹³

Maar de Griekse tekst, die overigens pas aan het eind van de

negentiende eeuw vanuit een in het Grieks patriarchaat te Jeruzalem bewaard handschrift aan het licht is gekomen, is in zoverre van groot belang dat hij het inleidende woord biedt van de redacteur en daarmee de tekst van het handschrift van Monte Cassino, dat als enige van de acht Latijnse handschriften ook dat inleidende woord heeft, ondersteunt. Aan de authenticiteit van de lezing van Monte Cassino werd al niet getwijfeld, maar het ontdekken van de Griekse versie was een welkome bevestiging.

Voor verdere tekstkritische bijzonderheden verwijs ik naar de uitgave van Van Beek en van die van de latere commentatoren. De in dit boek gepubliceerde vertaling berust op een uitgave uit 1987.¹⁴

De inhoud van de *Passio* is de volgende:

- 1,1 - 6 van de redacteur: inleidend woord;
- 2,1 - 3 van de redacteur: vermelding van de gevangenneming van de martelaren en aankondiging van het dagboekgetuigenis van Perpetua;
- 3,1 - 10,15 van Perpetua: de tekst van haar dagboek over het verblijf in de gevangenis, het optreden van haar vader en de veroordeling, met daarnaast als belangrijk onderdeel de beschrijving van haar visioenen (4,3 - 10; 7,4 - 9; 8,1 - 4; 10,1 - 13);
- 11,1 van de redacteur: aankondiging van Satorius' beschrijving van zijn gevangenisvisioen;
- 11,2 - 13,8 van Satorius: de tekst van zijn visioen;
- 14,1 - 21,10 van de redacteur: beschrijving van de verdere lotgevallen in de gevangenis en van de dood van de bloedgetuigen;

13 Zie *Passio Perpetuae et Felicitatis*, ed. A. Bastiaensen in *Acti e Passioni dei Martiri*, Roma 1987, 415-416 en 434-437 en A. Bastiaensen, 'Heeft Perpetua haar dagboek in het Latijn of in het Grieks geschreven?', in: A. Hilhorst (ed.), *De heiligenverering in de eerste eeuwen van het christendom*, Nijmegen 1988, p. 130-135.

14 *Passio Perpetuae et Felicitatis* (zie voetnoot 13 en voorts de verantwoording achterin dit boek).

11 Uitgegeven door Van Beek 58-74 en Amat 278-303 (zie voetnoot 2).

12 Zie Van Beek 17-65.

21,11 van de redacteur: het slotwoord ter verheerlijking van de martelaars.

Een korte toelichting bij de verschillende onderdelen is hier wellicht op haar plaats.

1 *Het inleidend woord*

De redacteur richt zich, in het kader van een catechetisch-liturgische bijeenkomst, tot een gehoor dat bestaat uit pasbekeerden en uit gelovigen van vroegere datum. Het is enige tijd na de gebeurtenissen. Zelf heeft hij die niet meegemaakt, in tegenstelling tot de toehorende oudere christenen, maar hij heeft wel de dagboekteksten van Perpetua en Saturus onder ogen gehad en hij blijkt ook te beschikken over informatie die op ooggetuigen teruggaat. Hij voelt zich geroepen om bredere bekendheid te geven aan wat hij weet van horen zeggen en uit de lezing van de dagboeken. Want hij ziet de marteldood van de geloofsgetuigen en de door hen beschreven visioenen als tekenen van de werking van Gods Geest, die zich ook na de bijbelse openbaring blijft manifesteren en uitzicht biedt op en het begin is van het heil in voltooiing. De gedachtengang toont enige verwantschap met de opvattingen van het montanisme, het ook door Tertullianus in zijn latere werken aangehangen systeem, dat zijn ontstaan dankte aan het optreden van Montanus en de met hem verbonden 'profetessen' Prisca en Priscilla, in het Klein-Azië van de tweede eeuw. Het montanisme was een sterk vergeestelijkte vorm van christendom, die onder meer werd gekenmerkt door sessies van extatisch profeteren en charismatische geloofsbeleving. In de *Passio Perpetuae* getuigt de grote rol van het visioinaire wel van een montanistische strekking, maar de beschrijving van de lotgevallen en van de houding van de zes martelaren is eerder nuchter dan extatisch te noemen. Dweperig 'profetisch' vertoon is Perpetua en Felicitas en hun vier gezellen ten enenmale vreemd.

2 *De gevangenneming van de martelaren en de aankondiging van het dagboekgetuigenis van Perpetua*

Het relaas van de redacteur valt met de deur in huis met de vermelding van de arrestatie van vijf catechumenen: Revocatus en (zijn vrouw?) Felicitas, Saturninus, Secundulus en, met speciale vermelding, Perpetua. Zij is de meest markante figuur van het vijftal vanwege haar afkomst en, zoals zal blijken, vanwege haar houding tijdens het proces en het door haarzelf in haar gevangenschap bijgehouden dagboek.

3 *De tekst van Perpetua's dagboek over het verblijf in voorarrest en gevangenis en de rechtszaak met de begeleidende gebeurtenissen en over de door haar geziene visioenen.*

Perpetua's aantekeningen hebben onmiskenbaar literaire kwaliteit. Niet dat zij zich om de regels van de retorica bekommert, het is juist het spontane karakter dat haar tekst zijn grote charme verleent. Ze schrijft op zo'n levendige manier, met voorbijgaan aan de verstarrende eisen van de Latijnse schrijftaal, dat we haar als het ware direct aan het woord horen. Het lijkt of we al haar belevenissen van zeer nabij meebelevan: de ervaring van het gevangen zijn (3,5 - 9), het verschijnen voor de rechter en de veroordeling tot de dood in de arena (6,1 - 6), het verdriet om haar goedwillende, maar niet begrijpende vader (3,1 - 5; 5,1 - 5; 6,2 - 5; 9,2 - 3), de zorg om en voor haar baby (3,6 - 9; 6,7 - 9).

Intrigerend zijn natuurlijk de visioenen die haar tijdens haar gevangenschap ten deel vallen en waarvan zij in haar dagboek verslag doet. Ze zijn niet apocalyptisch en vormen geen openbaringen of profetieën over de eindtijd, maar zijn op Perpetua's persoonlijke situatie afgestemde droomervaringen, ogenblikken van helderziendheid, die voor haar een dubbele bemoediging zijn in verband met de aanstaande strijd tegen de duivel (4,3 - 10 en 10,1 - 14), en een geruststelling met betrekking tot het lot van haar jong gestorven broertje Dinocrates (7,4 - 9; 8,1 - 4). De visioenen zijn vol schilderachtige details: er is sprake van een trap aan de voet waarvan de duivel ligt, die door de

opklimmende Perpetua vertrappt wordt, waarna ze in een weidse ruimte van een herder kaas te eten krijgt (4,3 - 9); Dinocrates is aanvankelijk niet, daarna wel in staat van het genezende bronwater te drinken (7,4 - 8,4); Perpetua krijgt de gedaante van een man en kan zo als gladiator de duivel uitschakelen, waarop de kamprechter haar de palmtak van de overwinning uitreikt (10,4 - 13). Bij sommige van deze details is de beeldspraak doorzichtig, bij andere is de interpretatie onzeker, zoals ook blijkt uit de soms aarzelende toelichtingen in de verschillende uitgaven. Maar wat betreft hun eigenlijke inhoud, haar overwinning op de duivel en de redding van Dinocrates, is er alle gewenste duidelijkheid.

4 *De aankondiging van Saturus' beschrijving van zijn gevangenisvisioen.*

Saturus, die zichzelf had aangegeven en zich in de gevangenis had aangesloten bij de vijf die als catechumenen door hem in het geloof waren onderricht, was de metgezel van Perpetua in haar eerste visioen (4, 5 - 6). Van het visioen dat hemzelf in de gevangenis ten deel viel en waarin Perpetua zijn gezellin was heeft hij verslag gedaan.

5 *De tekst van Saturus' visioen.*

In zijn verslag beschrijft Saturus hoe Perpetua en hijzelf door engelen naar het paradijs gebracht werden, hoe zij daar toegelaten werden tot het besloten heiligdom, de ruimte vóór de troon van God (11,2 - 12,7), en hoe er daarna een beroep op hen gedaan werd mee te helpen om aan de partijschappen die op aarde de kerk van Carthago teisterden, een eind te maken (13,1 - 8).

6 *De beschrijving van de verdere lotgevallen in de gevangenis en van de dood van de bloedgetuigen.*

De redacteur, die goed op de hoogte blijkt, verstrekt nog allerlei informatie over het verdere verblijf in de gevangenis en het levenseinde van de martelaars. Hij bericht ons over het overlif-

den van Secundulus in de gevangenis (14,2 - 3); de vroegtijdige bevalling van Felicitas, waardoor haar terdoodbrenging niet uitgesteld werd (15,1 - 7); het fiere optreden van Perpetua tegenover de gevangenenbewaarder (16,2 - 4); de uitdagende woorden van vooral Saturus aan het adres van het publiek (17,1 - 3); het glorierijke binnenkomen van de martelaars in de arena en hun dreigen met Gods straf (18,1 - 9); de eerste confrontatie van de drie mannelijke martelaars met de wilde dieren (19,1 - 6); het prijsgeven van Perpetua en Felicitas aan de razernij van een wilde koe (20,1 - 10); Saturus' verwonding door een luipaard (21,1 - 6); de vredeskus ten afscheid die de vijf elkaar geven en de genadestoot van het zwaard die hen doodt (21,7 - 10).

7 *Het slotwoord van de redacteur ter verheerlijking van de martelaars.*

De redacteur besluit met de verheerlijking van de martelaars en herneemt daarbij gedachten uit zijn inleidend woord over de werking van Gods Geest, die eigentijdse manifestaties wekt, die niet onderdoen voor de wonderwerken uit de tijd van de bijbelse openbaring en evenzeer bijdragen aan de opbouw van de kerk. Want de Geest manifesteert zich ook in het heden en biedt uitzicht op het heil in de voltooiing, die nu al een aanvang neemt. De plechtige rituele slotformule heeft een liturgische klank. Zij past in het kader waarin de redacteur zijn 'verzameltekst' over de martelaars van 203 aan de lezers presenteert.

Het martelaarschap als confrontatie met de duivel

In de *Passio Perpetuae* wordt het martelaarschap beschouwd als een confrontatie met de grote vijand, Satan, de tegenstander van God en Jezus Christus en van wie in hen geloven. In protocolaire *Acta martyrum* zoals de *Acta martyrum Scilitanorum* en de *Acta Cypriani*, die verslagen zijn van rechtbankzittingen gevolgd door een bericht van executie, komt men geen beschouwingen

over het martelaarschap tegen, al helemaal niet over de onzichtbare hand van Satan in de veroordeling en dood van de christen. Maar als christenen zelf, vaak in omstandige teksten, berichten over wat de geloofsgenoten is aangedaan, zien zij de veroordeling en de martelingen geregeld als dienstwerk dat de vervolgende instantie uitvoert in opdracht van de grote vijand van Christus en zijn kerk, Satan, de duivel.

In de geschriften van het Nieuwe Testament is Satan, met de demonen in zijn dienst, de boze en met alle kracht te bestrijden vijand van Christus en de tot stand komende kerk. Begrijpelijkerwijze is hij dat ook in de daarop aansluitende oudchristelijke literatuur. Satan is het die de 'wereld' en haar machthebbers tegen de volgelingen van Christus mobiliseert. Ignatius van Antiochië, in het begin van de tweede eeuw, noemt de pijnigingen die de christen moet verduren 'foltering van de duivel'; deze duidt hij vaak aan met de nieuw-testamentische benaming 'heerser van deze wereld'.¹⁵ In de beschrijving van de marteldood van Polycarpus van Smyrna, kort na 150, is het Satan, 'de jalouse Tegenstander', die heftig tekeergaat tegen de christenen.¹⁶ In de brief van de Gallische christenen aan de kerken in Klein-Azië over de vervolging in Lyon en Vienne in de jaren 177 - 178 begint het verslag van de gebeurtenissen met de uitspraak: 'De Tegenstander heeft zich met volle kracht op ons geworpen; hij heeft zijn manschappen ... gedrild voor de strijd tegen de dienaren van God.' En van een van de martelaars wordt gezegd dat hij 'zich als kampvechter weerde, ... goed geoefend in het christelijke strijden'.¹⁷

Niet anders is de gedachtegang in de *Passio Perpetuae*. De duivel is er de regisseur achter de schermen. De woorden waarmee Perpetua's vader zijn dochter tot andere gedachten pro-

15 Rom 5,1; betiteling 'heerser van deze wereld' in 7,1 en in Ef 17,1; *Brief aan de Magnesiërs* 1,2 en elders.

16 *Marteldood van Polycarpus* 3,1; 17,1 - 2.

17 Zie Eusebius van Caesarea, *Kerkgeschiedenis* 5,1,5 en 43.

beert te brengen zijn door hem geïnspireerd (3,3). Hij is het ook die voor het beulswerk tegen de twee martelaressen een razende koe ter beschikking stelt (20,1). Typerend voor de gedachtegang van de redacteur is ook zijn opmerking dat de duivel mischien wel bang was voor de sterke vrouw die Perpetua was en dat deze daarom zelf de regie van haar dood ter hand moest nemen (21,10). In haar visioenen vertrapt zij de kop van de draak (4,7) en de kop van de Egyptenaar (10,11), beide voorstellingen van de duivel, in herinnering aan de slang van het paradijs en aan Farao die de Joden achtervolgde. Perpetua ziet zich man worden om als gladiator in tweegevecht de Egyptenaar te overwinnen (10,7). Als de dag van de terechtstelling, de dag van de overwinning (18,1), aanbreekt, verheugt ze zich bij de gedachte dat zij nu de kop van de Egyptenaar gaat vertrappen (18,17). 'Vechten met de duivel', of zonder meer 'vechten' noemen de martelaars de gewelddadige dood die hen te wachten staat (10,6.14; 16,3): dat hierbij aan een gevecht in de arena wordt gedacht blijkt uit de opmerking dat Felicitas na het ter wereld brengen van haar kind gereed is om 'tegen de wilde dieren te gaan vechten' (18,1).

De oppositie tegen Satan verschijnt soms als oppositie tegen zijn handlangers, de vervolgende instanties of het vijandige publiek. Daags vóór de terechtstelling, tijdens het rituele afscheidsmaal, dagen de martelaars de toeschouwers uit door te verwijzen naar Gods oordeel: de temperamentvolle Saturus schermt met de dreiging van de laatste afrekening: 'We zien elkaar nog terug' (17,1 - 3). Als men op de dag zelf de martelaren vóór hun intrede in de arena als heidense priesters en priestersessen wil uitdossen, zegt Perpetua: geen sprake van, iets dergelijks te doen is tegen de afspraak; jullie mogen ons doden, maar ons geen heidense praktijken opdringen (18,5). Als ze even later bij hun intrede Hilarianus aanwezig zien, de man die hen veroordeeld heeft, geven ze hem al gebarend te verstaan: 'Jij ons, maar God jou' (18,8). Het uitdagende spreken en gebaren is van de kant van de martelaars geen uiting van persoonlijke wraakzucht.

Ze richten zich tegen de Aartsvijand en tegen degenen die zijn werken verrichten; ze zien vooruit naar de eindoverwinning.

Augustinus preekt over Perpetua en Felicitas

Drie preken zijn bewaard die Augustinus heeft uitgesproken bij de viering van het gedachtenisfeest van Perpetua en haar metgezellen. Hij heeft er in de loop van zijn lange preekcarrière zeker meer uitgesproken, maar we moeten ons met de drie overgeleverde, niet nader dateerbare, tevreden stellen. De preken sluiten aan op een voorafgegane lezing van of uit de *Passio*. Voor verdere informatie zijn we aangewezen op de drie teksten zelf, een langere, *sermo* 280, en twee kortere, *sermo* 281 en 282. Alle drie concentreren zich, ongetwijfeld in aansluiting bij de toenmalige beleving, op de twee vrouwen, Perpetua en Felicitas. Hun medemartelaars zijn weinig meer dan mannelijke figuranten naast de twee vrouwelijke hoofdpersonen; enige aandacht krijgen ze aan het eind van *sermo* 282.

Wat de inhoud en de stilistische vorm betreft, het is duidelijk dat Augustinus daar zijn eigen stempel op heeft gedrukt. Zoals in al zijn martelaarspreken werkt hij, met name in *sermo* 280, de gedachte uit dat het eeuwige leven absolute voorrang heeft op het tijdelijke: de dood van de martelaar is de intrede in een blijvend, onvoorstelbaar geluk.

In *sermo* 281 en 282 wordt in het bijzonder benadrukt dat aan een overwinning van het zwakke geslacht op de boze vijand een speciale zegekrans toekomt: de vrouw overwint de vijand die door een vrouw de man had overwonnen: Perpetua helpt mee de bres te dichten die Eva had geslagen. Het motief komt ook in andere preken voor, zoals in een preek voor de Spaanse martelares Eulalia, van wie Augustinus verklaart (*sermo* 313 G,2) 'dat zij een dappere vrouw was, die door haar genegenheid (voor Christus) haar sexe overwon'; en hij voegt toe: 'zoals ook de heilige martelares Crispina deed'.

En tenslotte, de retor die de bisschop was kon niet anders dan spelen met de namen van zijn heldinnen: *Perpetua* 'Dame Eeuwig' en *Felicitas* 'Dame Geluk'. Hij doet dat terloops aan het begin van *sermo* 280 en meer uitgebreid aan het eind van *sermo* 281 en aan het begin van 282. En natuurlijk, een mooiere combinatie dan die van 'Eeuwig' en 'Geluk' is bij een martelaarsfeest niet denkbaar.

Toon Bastiaensen

PASSIO SANCTARVM PERPETVAE
ET FELICITATIS

1 Si uetera fidei exempla et Dei gratiam testificantia et aedificationem hominis operantia propterea in litteris sunt digesta ut lectione eorum quasi repraesentatione rerum et Deus honoretur et homo confortetur, cur non et noua documenta aequae utriusque causae conuenientia et digerantur? Vel quia proinde et haec uetera futura quandoque sunt et necessaria posteris, si in praesenti suo tempore minori deputantur auctoritati propter praesumptam uenerationem antiquitatis.

Sed uiderint qui unam uirtutem Spiritus unius Sancti pro aetatibus iudicent temporum, cum maiora reputanda sunt nouiora quaeque ut nouissimiora secundum exuperationem gratiae in ultima saeculi spatia decretam. 'In nouissimis enim diebus,' dicit dominus, 'effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii filiaeque eorum; et super seruos et ancillas meas de meo Spiritu effundam; et iuuenes uisiones uidebunt, et senes somnia somniabunt.'

Itaque et nos qui sicut prophetias ita et uisiones nouas pariter repromissas et agnoscimus et honoramus ceterasque uirtutes Spiritus Sancti ad instrumentum Ecclesiae deputamus - cui et missus est idem omnia donatiua administratus in omnibus, pro ut unicuique distribuit Dominus -, necessario et digerimus

HET LIJDENSVERHAAL VAN
PERPETUA EN FELICITAS

Inleiding

1 Er bestaan aloude voorbeelden van geloof, die getuigen van Gods genade en leiden tot stichting van de mensen. Daarover zijn teksten geschreven, met de bedoeling dat men bij de lectuur ervan zagezegd de feiten zelf voor ogen krijgt, tot eer van God en tot bemoediging van de mens. Maar er zijn ook nieuwe getuigenissen, die beide doelen evenzeer dienen, en waarom zou daarover dan niet geschreven worden? Al was het maar omdat die getuigenissen ooit ook 'aloud' zullen zijn en toekomstige generaties er niet omheen zullen kunnen! Nu, in hun eigen tijd, gelden ze als minder gezaghebbend, door het vooroordeel dat alleen de oudheid respect verdient.

Mensen die denken dat de éne kracht van de éne Heilige Geest afhankelijk van de periode anders werkzaam is, die moeten maar eens opletten. Het zijn juist de meest recente gebeurtenissen die we het hoogste moeten aanslaan, als tekenen van het einde der tijden: voor het laatste tijdvak van de wereld is er genade in overvloed afgekondigd. 'In de laatste dagen,' zegt de Heer, 'zal Ik mijn Geest uitstorten over alle vlees, en zullen hun zoons en dochters profeteren. Ook over slaven en slavinnen zal Ik mijn Geest uitstorten; jongeren zullen visioenen zien en ouderen zullen dromen krijgen.'¹⁸

Wij erkennen en eerbiedigen de nieuwe profetieën en visioenen eveneens als beloften van God, en wij rekenen erop dat ook andere krachtvolle blijken van de Heilige Geest zijn bedoeld

¹⁸ Jl 2,28 (3,1); Hnd 2,17.

<ea> et ad gloriam Dei lectione celebramus, ut ne qua aut inbecillitas aut desperatio fidei apud ueteres tantum aestimet gratiam diuinitatis conuersatam, siue <in> martyrum siue in reuelationum dignatione, cum semper Deus operetur quae repromisit, non credentibus in testimonium, credentibus in beneficium.

Et nos itaque quod audiuiimus et contrectauimus, annuntiamus et uobis, fratres et filioli, uti et uos qui interfuistis rememoremini gloriae domini et qui nunc cognoscitis per auditum communionem habeatis cum sanctis martyribus, et per illos cum domino nostro Iesu Christo, cui est claritas et honor in saecula saeculorum. Amen.

2 Apprehensi sunt adolescentes catechumeni, Reuocatus et Felicitas, conserua eius, Saturninus et Secundulus; inter hos et Vibia Perpetua, honeste nata, liberaliter instituta, matronaliter nupta, habens patrem et matrem et fratres duos, alterum aequae catechumenum, et filium infantem ad ubera. Erat autem ipsa circiter annorum uiginti duo.

Haec ordinem totum martyrii sui iam hinc ipsa narrauit, sicut conscriptum manu sua et suo sensu reliquit.

voor de opbouw van de Kerk. Daar is de Heilige Geest ook heengezonden, om alle gaven aan allen uit te delen, al naar gelang de Heer het voor ieder heeft bestemd.

Daarom achten wij het onze plicht deze zaken op te tekenen en ze via de lectuur tot eer van God te verkondigen. Het mag namelijk niet zo zijn dat men door zwak of vertwijfeld geloof zou denken dat de goddelijke genade louter bij de ouden heeft gewerkt door de gunst van martelaarschap of openbaringen. Nee, God komt te allen tijde zijn belofte na, tot een getuigenis voor ongelovigen en ten gunste van gelovigen.

Zo is het dan, broeders en zusters, zoons en dochters, dat wij ook aan u verkondigen wat wij met eigen oren hebben gehoord, met eigen handen hebben aangeraakt. Daardoor zult u die erbij bent geweest herinnerd worden aan de glorie van de Heer, en u die er nu pas kennis van neemt, via het gehoor, in gemeenschap komen met de heilige martelaren, en in hen met onze Heer Jezus Christus. Aan Hem zij alle luister en eer tot in de eeuwen der eeuwen. Amen.

2 Er werd een aantal jonge doopleerlingen gearresteerd: Reuocatus en Felicitas (allebei slaven),¹⁹ Saturninus en Secundulus, en bij hen ook Vibia Perpetua. Zij was van hoge komaf, had een goede opleiding en was getrouwd op stand. Zij had een vader, moeder en twee broers (de een eveneens een doopleerling) en een kindje dat zij de borst gaf. Zelf was zij rond de tweeëntwintig.

Vanaf dit punt heeft zij persoonlijk het hele verloop van haar martelaarschap verteld. Het is door haar eigenhandig op schrift gezet en het is zó overgeleverd als zij zich heeft uitgedrukt.

¹⁹ Het Latijn leest hier *conserua eius* ('zijn medeslavin'). De woorden worden ook wel begrepen als een verwijzing naar het christelijk huwelijk, en vertaald als 'zijn echtgenote'. Deze plaats is de enige in de tekst waar we iets horen over de status van Felicitas. Daarover is dus weinig met zekerheid te zeggen.

3 'Cum adhuc,' inquit, 'cum prosecutoribus essemus et me pater uerbis euertere cupiret et deicere pro sua affectione perseueraret: "Pater," inquam, "uides uerbi gratia uas hoc iacens, urceolum siue aliud?"

Et dixit: "Video."

Et ego dixi ei: "Numquid alio nomine uocari potest quam quod est?"

Et ait: "Non."

"Sic et ego aliud me dicere non possum nisi quod sum, christiana."

Tunc pater motus hoc uerbo mittit se in me, ut oculos mihi erueret, sed uexauit tantum et profectus est uictus cum argumentis diaboli.

Tunc paucis diebus quod caruissem patrem, Domino gratias egi et refrigeraui absentia illius. In ipso spatio paucorum dierum baptizati sumus, et mihi Spiritus dictauit non aliud petendum ab aqua nisi sufferentiam carnis.

Post paucos dies recipimur in carcerem; et expaui, quia nunquam experta eram tales tenebras. O diem asperum! Aestus ualidus turbarum beneficio, concussurae militum. Nouissime macerabar sollicitudine infantis.

Ibi tunc Tertius et Pomponius, benedicti diaconi qui nobis ministrabant, constituerunt praemio uti paucis horis emissi in meliorem locum carceris refrigeraremus.

3 'Toen wij nog in voorarrest zaten,' schrijft zij, 'en mijn vader op mij wilde inpraten en mij mijn geloof per se wilde laten afzweren, met een beroep op zijn liefde voor mij, zei ik: "Vader, ziet u bijvoorbeeld dat potje daar liggen, dat kruikje of wat het ook is?"

"Ja," zei hij.

"Kunt u dat iets anders noemen dan wat het is?"

"Nee."

"Zo kan ook ik mijzelf niets anders noemen dan wat ik ben: een christin."

Mijn vader werd kwaad om die woorden en vloog mij aan om mijn ogen uit te krabben. Maar hij kwam niet verder dan slaan en toen vertrok hij. Hij was verslagen met al zijn door de duivel ingegeven argumenten.

Toen was ik een paar dagen zonder mijn vader en ik dankte de Heer daarvoor. Ik knapte op door mijn vaders afwezigheid. Tijdens die paar dagen zijn we gedoopt. De Geest gaf mij in dat ik niets anders als vrucht van de doop moest vragen dan lichamelijke draagkracht.

Een paar dagen later werden we in de gevangenis gezet. En ik werd bang want ik had nog nooit zo in het donker gezeten. Wat een vreselijke dag! Het was er ontzettend heet door de grote drukte. Er waren pogingen tot afpersing door de soldaten. En ten slotte had ik het moeilijk door de zorgen om mijn kindje.

Toen wisten Tertius en Pomponius, de gezegende diakens die voor ons zorgden, tegen betaling te bereiken dat wij binnen een paar uur daar weg mochten, naar een betere plek in de gevangenis, waar wij tot rust kwamen.

Tunc exeuntes de carcere uniuersi sibi uocabant; ego infantem lactabam iam inedia defectum; sollicita pro eo adloquebar matrem et confortabam fratrem, commendabam filium; tabescebam ideo quod illos tabescere uideram mei beneficio.

Tales sollicitudines multis diebus passa sum; et usurpauit ut mecum infans in carcere maneret; et statim conualui et releuata sum a labore et sollicitudine infantis, et factus est mihi carcer subito praetorium, ut ibi mallet esse quam alicubi.

4 Tunc dixit mihi frater meus: “Domina soror, iam in magna dignatione es, tanta ut postules uisionem et ostendatur tibi an passio sit an commeatus.” Et ego quae me sciebam fabulari cum Domino, cuius beneficia tanta experta eram, fidenter repromisi ei dicens: “Crastina die tibi renuntiabo.”

Et postulauit, et ostensum est mihi hoc: video scalam aeream mirae magnitudinis, pertingentem usque ad caelum, et angustam, per quam nonnisi singuli ascendere possent, et in lateribus scalae omne genus ferramentorum infixum. Erant ibi gladii, lanceae, hami, machaerae, uerruta, ut si quis neglegenter aut non sursum adtendens ascenderet, laniaretur et carnes eius inhaerent ferramentis. Et erat sub ipsa scala draco cubans mirae magnitudinis, qui ascendentibus insidias praestabat et exterrebat ne ascenderent.

Ascendit autem Saturus prior, qui postea se propter nos ultro tradiderat, quia ipse nos aedificauerat et tunc, cum adducti sumus, praesens non fuerat. Et peruenit in caput scalae et conuertit se et dixit mihi: “Perpetua, sustineo te; sed uide ne te mordeat draco ille.”

Eenmaal uit die kerker had iedereen tijd voor zichzelf. Ik voedde mijn kind, dat niet te eten had gekregen en er heel slecht aan toe was. In mijn zorg om mijn kind sprak ik een opwekkend woord tot mijn moeder, troostte mijn broer en deed een beroep op hen om voor mijn zoontje te zorgen. Ik had verdriet, want ik zag dat zij verdriet hadden om mij.

Vele dagen had ik dat soort zorgen. Toen kreeg ik gedaan dat mijn kind bij mij in de gevangenis mocht blijven. Dadelijk ging het mij beter en voelde ik mij verlicht van de narigheid en ongerustheid om mijn kind. De gevangenis werd voor mij ineens een paleis, zodat ik er liever was dan waar dan ook.

4 Toen zei mijn broer tegen mij: “Zuster, mevrouw, u bent nu zo bevoorrecht, u mag wel vragen om een visioen, en om te zien te krijgen wat er voor u is weggelegd, passie of vrijlating.” Ik wist dat ik praatte met de Heer, van Wie ik al zo grote gunsten had ervaren, en antwoordde vastberaden met de woorden: “Op de dag van morgen zal ik het je verkondigen.”

Ik vroeg erom en ik kreeg het volgende te zien: een bronzen ladder, een enorm hoge, die tot aan de hemel reikte. Hij was smal (er kon maar één persoon tegelijk omhoog) en aan de zijanten van de ladder zaten allerlei soorten ijzeren wapens vast. Er hingen zwaarden, lansen, haken, sabels en werpspiesen. Als je achteloos of zonder op te kijken omhoog ging zou je verscheurd worden en zou je vlees aan de wapens blijven haken. En onder de ladder lag een slang, een enorm grote, die het had gemunt op degenen die omhoog gingen; hij probeerde ze af te schrikken zodat ze niet omhoog zouden gaan.

Eerst ging Saturus omhoog. Hij had zich later vrijwillig aangegeven, omwille van ons, want hij was het die ons in het geloof had onderricht en toen wij waren aangehouden was hij er niet bij geweest. Hij kwam aan de top van de ladder, draaide zich

Et dixi ego: “Non me nocebit, in nomine Iesu Christi.” Et de sub ipsa scala, quasi timens me, lente eiecit caput; et quasi primum gradum calcarem, calcaui illi caput et ascendi.

Et uidi spatium immensum horti et in medio sedentem hominem canum, in habitu pastoris, grandem, oues mulgentem; et circumstantes candidati milia multa. Et leuauit caput et aspexit me et dixit mihi: “Bene uenisti, tegnon.” Et clamauit me et de caseo quod mulgebat dedit mihi quasi buccellam; et ego accepi iunctis manibus et manducaui; et uniuersi circumstantes dixerunt: “Amen.”

Et ad sonum uocis experta sum, conmanducans adhuc dulce nescio quid. Et retuli statim fratri meo, et intelleximus passionem esse futuram, et coepimus nullam iam spem in saeculo habere.

5 Post paucos dies rumor cucurrit ut audiremur. Superuenit autem et de ciuitate pater meus, consumptus taedio, et ascendit ad me, ut me deiceret, dicens: “Miserere, filia, canis meis; misere patri, si dignus sum a te pater uocari; si his te manibus ad hunc florem aetatis prouexi, si te praeposui omnibus fratribus tuis: ne me dederis in dedecus hominum. Aspice fratres tuos, aspice matrem tuam et materteram, aspice filium tuum, qui post te uiuere non poterit. Depone animos; ne uniuersos nos extermines: nemo enim nostrum libere loquetur, si tu aliquid fueris passa.”

om en zei tegen mij: “Perpetua, ik wacht op je. Maar kijk uit dat die slang je niet bijt.”

Daarop zei ik: “Hij zal mij niet bijten, in de naam van Jezus Christus!” Langzaam stak hij van onder de ladder zijn kop uit, het leek of hij bang voor mij was, en net alsof ik op de eerste sport stapte, stapte ik op zijn kop en ging omhoog.

En ik zag een enorme ruimte, een tuin, waar in het midden een man met witte haren zat. Hij zag eruit als een herder, een forse man, en hij was schapen aan het melken. Om hem heen stonden duizenden mensen die in het wit waren gekleed. Hij hief het hoofd op, keek mij aan en zei: “Welkom, mijn kind!” En hij riep me bij zich en gaf mij iets als een hapje van de kaas die hij aan het maken was. Ik nam het met gevouwen handen aan en at het op, en alle omstanders zeiden “amen”.

En bij het geluid van die stemmen werd ik wakker, met nog altijd de smaak van iets zoets in mijn mond. Ik vertelde het meteen aan mijn broer, en wij begrepen dat er een passie zou komen en lieten onze hoop op de wereld helemaal varen.

5 Na een paar dagen deed het gerucht de ronde dat wij verhoord zouden worden. Daar kwam ook mijn vader uit de stad, verteerd door verdriet. Hij kwam naar mij omhoog²⁰ om mij omlaag te halen, en zei: “Heb toch medelijden, dochter, met mijn witte haren! Heb medelijden met je vader, als ik het verdien door jou vader genoemd te worden, als ik jou met deze handen

²⁰ Perpetua bevindt zich op dat moment vermoedelijk in het ambtsgebouw van de praetor, dat is gelegen op een heuvel buiten de woonwijken van Carthago. Mogelijk duidt het ‘omhoog komen’ (*ascendere*, hetzelfde woord als veelvuldig in haar visoen was gebruikt) er tevens op dat zij zich haar speciale, ‘verheven’ positie bewust is. Een argument daarvoor is het volgende ‘omlaag halen’ (*deicere*), dat vrijwel alleen in geestelijke zin gelezen kan worden.

Haec dicebat quasi pater pro sua pietate, basians mihi manus, et se ad pedes meos iactans et lacrimans me iam non filiam nominabat, sed dominam. Et ego dolebam casum patris mei, quod solus de passione mea gauisurus non esset de toto genere meo, et confortauit eum dicens: "Hoc fiet in illa catasta quod Deus uoluerit: scito enim nos non in nostra esse potestate constitutos, sed in Dei." Et recessit a me contristatus.

6 Alio die cum pranderemus, subito rapti sumus ut audiremur. Et peruenimus ad forum. Rumor statim per uicinas fori partes cucurrit, et factus est populus inmensus. Ascendimus in catastam. Interrogati ceteri confessi sunt. Ventum est et ad me. Et apparuit pater ilico cum filio meo, et extraxit me de gradu, dicens: "Supplica; miserere infanti."

Et Hilarianus procurator, qui tunc loco proconsulis Minuci Timiniani defuncti ius gladii acceperat: "Parce," inquit, "canis patris tui, parce infantiae pueri. Fac sacrum pro salute imperatorum."

Et ego respondi: "Non facio."

Hilarianus: "Christiana es?" inquit.

Et ego respondi: "Christiana sum."

Et cum staret pater ad me deiciendam, iussus est ab

heb grootgebracht tot de bloei van je leven, als ik aan jou de voorkeur heb gegeven boven al je broers! Maak mij voor de mensen toch niet te schande! Kijk naar je broers, kijk naar je moeder en je tante, kijk naar je zoontje, dat niet zal kunnen leven zonder jou. Laat je trots toch varen, richt ons niet te gronde! Want niemand van ons zal nog vrijuit kunnen spreken wanneer jou iets overkomt."

Dat alles zei hij als liefhebbende vader terwijl hij mijn handen kuste. En terwijl hij zich aan mijn voeten wierp en weende, noemde hij mij niet langer "dochter" maar "mevrouw". En ik had verdriet om het lot van mijn vader, dat hij als enige van mijn hele familie geen vreugde zou voelen over mijn passie. Ik wilde hem bemoedigen en zei: "Op dat podium zal Gods wil geschieden. Houdt u voor ogen dat wij niet in onze eigen handen zijn, maar in die van God." Diep bedroefd ging hij bij me weg.

6 Toen we een andere dag aan het middagmaal zaten, werden we ineens weggesleurd voor verhoor. We kwamen aan op het forum. Meteen deed het gerucht de ronde in de directe omtrek van het forum en er ontstond een geweldige oploop. Wij gingen omhoog op het podium. De anderen werden ondervraagd en getuigden van hun geloof. Toen was ik aan de beurt. En onmiddellijk verscheen daar mijn vader met mijn zoontje, trok mij van de treden af, en zei: "Brengh nu toch een offer, heb medelijden met je kind!"

Procurator Hilarianus, die toen het hoogste juridische gezag voerde in plaats van proconsul Minucius Timinianus, die overleden was, zei: "Spaar de witte haren van je vader, spaar je kleine kind! Brengh het offer voor het heil van de keizers!"

En ik zei: "Dat doe ik niet!"

"Ben jij een christen?" vroeg Hilarianus.

En ik antwoordde: "Ja, ik ben een christen!"

En terwijl mijn vader daar zo stond om mij omlaag te halen,

Hilario proici. Et uirga percussus est: et doluit mihi casus patris mei, quasi ego fuissem percussa: sic dolui pro senecta eius misera. Tunc nos uniuersos pronuntiat et damnat ad bestias; et hilares descendimus ad carcerem.

Tunc quia consueuerat a me infans mammas accipere et mecum in carcere manere, statim mitto ad patrem Pomponium diacorum, postulans infantem. Sed pater dare noluit. Et quomodo Deus uoluit, neque ille amplius mammas desiderauit, neque mihi feruorem fecerunt, ne sollicitudine infantis et dolore mammarum macerarer.

7 Post dies paucos, dum uniuersi oramus, subito media oratione profecta est mihi uox et nominaui Dinocraten. Et obstipui quod numquam mihi in mentem uenisset nisi tunc, et dolui commemorata casus eius. Et cognoui me statim dignam esse et pro eo petere debere. Et coepi de ipso orationem facere multum et ingemescere ad Dominum. Continuo ipsa nocte ostensum est mihi hoc.

Video Dinocraten exeuntem de loco tenebroso ubi et conplures erant, aestuantem ualde et sitientem, sordido uultu et colore pallido; et uulnus in facie eius, quod cum moreretur habuit. Hic Dinocrates fuerat frater meus carnalis, annorum septem, qui per infirmitatem facie cancerata male obiit, ita ut mors eius odio fuerit omnibus hominibus. Pro hoc ergo orationem feceram.

Et inter me et illum grande erat diastema, ita ut uterque ad inuicem accedere non possemus. Erat deinde in illo loco, ubi

gaf Hilarius bevel hem weg te duwen, en hij kreeg ervan langs met de stok. Ik had verdriet om mijn vaders lot alsof ik er zelf van langs kreeg: zo verdrietig was ik om zijn ellendige oude dag. Toen sprak Hilarius over ons allen het vonnis en veroordeelde ons tot de wilde dieren. In blijde stemming gingen we omlaag naar de gevangenis.

Mijn kindje was nog gewend aan de borst en had bij mij in de gevangenis gezeten. Daarom stuurde ik dadelijk diaken Pomponius naar mijn vader, want ik wilde om mijn kindje vragen. Maar mijn vader wilde het niet geven. En zoals Gods wil was, verlangde het niet meer naar de borst en ook kreeg ik daar geen ontsteking in. Zo hoefde ik dus geen last te hebben van zorgen om mijn kindje of pijn in mijn borsten.

7 Een paar dagen later waren we gezamenlijk aan het bidden. Plotseling, midden in het gebed, kwam mij een woord in de mond en ik noemde de naam "Dinocrates". Ik stond versteld, want ik had nooit aan hem gedacht behalve op dat moment, en ik was bedroefd bij de herinnering aan zijn lot. En ik besefte meteen dat ik bevoorrecht was en voor hem moest bidden. Ik begon voor de jongen te bidden, heel lang, en smeekte tot de Heer. Nog diezelfde nacht werd mij het volgende getoond.

Ik zie Dinocrates naar buiten komen uit een donkere plek, waar veel anderen waren. Hij had het heet en hij had dorst, hij zag er akelig uit en was heel bleek en op zijn gezicht had hij dezelfde wond als toen hij stierf. Deze Dinocrates was mijn broer naar het vlees geweest, een jongen van zeven. Zijn gezicht was toen helemaal door zweren aangetast, en zo was hij op een afschuwelijke manier gestorven, ja, zijn dood had alle mensen afkeer ingeboezemd. Dit was dus degene voor wie ik had gebeden.

Er gaapte een grote kloof tussen hem en mij, zodat wij over en weer niet bij elkaar konden komen. Verder was er waar

Dinocrates erat, piscina plena aqua, altiore marginem habens quam erat statura pueri; et extendebat se Dinocrates quasi bibiturus. Ego dolebam quod et piscina illa aquam habebat, et tamen propter altitudinem marginis bibiturus non esset. Et experta sum, et cognoui fratrem meum laborare, sed fidebam me profuturam labori eius. Et orabam pro eo omnibus diebus, quousque transiuimus in carcerem castrensem: munere enim castrensi eramus pugnaturi - natale tunc Getae Caesaris -. Et feci pro illo orationem die et nocte gemens et lacrimans, ut mihi donaretur.

8 Die quo in neruo mansimus, ostensum est mihi hoc.

Video locum illum quem retro uideram et Dinocraten mundo corpore, bene uestitum, refrigerantem; et ubi erat uulnus, uideo cicatricem; et piscinam illam, quam retro uideram, summisso margine usque ad umbilicum pueri; et aquam de ea trahebat sine cessatione. Et super marginem fiala aurea plena aqua. Et accessit Dinocrates et de ea bibere coepit; quae fiala non deficiebat. Et satiatus accessit de aqua ludere more infantium gaudens. Et experta sum. Tunc intellexi translatum eum esse de poena.

9 Deinde post dies paucos Pudens miles optio, praepositus carceris, nos magnificare coepit intellegens magnam uirtutem esse in nobis, qui multos ad nos admittebat ut et nos et illi inuicem refrigeraremus.

Dinocrates stond een bassin vol water, met een rand die hoger was dan de jongen lang was. Dinocrates ging op zijn tenen staan, alsof hij wilde drinken. Ik was bedroefd dat er wel water in het bassin zat, maar dat de rand zo hoog was dat hij er niet uit zou kunnen drinken, en toen werd ik wakker.

Ik begreep dat mijn broertje het moeilijk had, maar vertrouwde erop dat ik hem in zijn moeilijkheden zou kunnen helpen. Alle dagen bad ik voor hem, totdat wij werden overgebracht naar de militaire gevangenis (wij zouden namelijk moeten strijden tijdens de militaire spelen: het was toen de verjaardag van Caesar Geta).²¹ Dag en nacht bad ik voor hem, steunend en huilend, dat mij die gunst zou worden verleend.

8 De dag dat wij in de boeien werden gehouden werd mij het volgende getoond.

Ik zie die plek die ik eerder had gezien, en Dinocrates: helemaal gewassen, goed gekleed en opgefrist. En waar de wond had gezeten, zie ik nu een litteken, en ik zie ook het bassin dat ik eerder had gezien, nu met de rand verlaagd tot aan de navel van de jongen, en uit het bassin kwam ononderbroken een stroom water. Bovenop de rand stond een gouden beker vol water. Dinocrates kwam naderbij en begon eruit te drinken. De beker bleef alsmaar even vol. Toen hij genoeg had, begon hij blij met het water te spelen, zoals kinderen dat doen. En ik werd wakker. Toen begreep ik dat hij was bevrijd uit zijn lijden.

9 Een paar dagen daarna kreeg onderofficier Pudens, die de leiding had over de gevangenis, grote eerbied voor ons, omdat hij beseftte dat er een grote kracht in ons huisde. Hij liet tal van bezoekers bij ons toe, zodat die mensen en wij elkaar konden bemoedigen.

²¹ Geta, de jongste zoon van keizer Septimius Severus, werd geboren in 189. Na de dood van zijn vader in 211 zou hij samen met zijn broer Caracalla regeren maar door laatstgenoemde al na een paar maanden worden vermoord.

Vt autem proximauit dies muneris, intrat ad me pater meus consumptus taedio, et coepit barbam suam euellere et in terram mittere, et prosternere se in faciem, et inproperare annis suis, et dicere tanta uerba quae mouerent uniuersam creaturam. Ego dolebam pro infelici senecta eius.

10 Pridie quam pugnaremus, uideo in horomate hoc: uenisse Pomponium diaconum ad ostium carceris et pulsare uehementer. Et exiui ad eum et aperui ei; qui erat uestitus discincta candida, habens multiplices galliculas. Et dixit mihi: “Perpetua, te expectamus: ueni.” Et tenuit mihi manum, et coepimus ire per aspera loca et flexuosa.

Vix tandem peruenimus anhelantes ad amphitheatrum, et induxit me in media arena, et dixit mihi: “Noli pauere: hic sum tecum et conlaboro tecum.” Et abiit. Et aspicio populum ingentem adtonitum; et quia sciebam me ad bestias damnatam esse, mirabar quod non mitterentur mihi bestiae. Et exiuit quidam contra me Aegyptius, foedus specie, cum adiutoribus suis, pugnaturus mecum. Veniunt et ad me adolescentes decori, adiutores et fautores mei.

Et expoliata sum, et facta sum masculus; et coeperunt me fautores mei oleo defricare, quomodo solent in agone; et illum contra Aegyptium uideo in afa uolutantem.

Et exiuit uir quidam mirae magnitudinis, ut etiam excederet fastigium amphitheatri, discinctatus, purpuram inter duos clauos per medium pectus habens, et galliculas multiformes ex auro et argento factas, et ferens uirgam quasi lanista, et ramum

Het was al bijna de dag van de spelen. Daar stapt mijn vader bij me binnen, helemaal overmand door verdriet. Hij begon aan zijn baard te trekken, gooide er plukjes van op de grond, wierp zich ter aarde en vervloekte zijn vele jaren. Hij sprak woorden waar de hele schepping door zou zijn aangedaan. Ik had verdriet om zijn ongelukkige oude dag.

10 Daags voordat wij zouden strijden, zie ik in een droomgezicht het volgende. Diaken Pomponius kwam bij de deur van de gevangenis en klopte dringend aan. Ik ging naar hem toe en deed voor hem open. Hij was gekleed in een witte, ruim vallende tuniek en droeg fraai bewerkte sandalen. “Perpetua,” zei hij tegen mij, “we wachten op je, kom!” En hij pakte mij bij de hand en we sloegen een lastige, bochtige weg in.

Met veel moeite kwamen we tenslotte buiten adem bij het amfitheater aan. Hij voerde mij naar het midden van de arena en zei: “Wees maar niet bang. Ik sta hier samen met jou en ik vecht samen met jou.” En hij vertrok. En ik zie een enorm publiek in gespannen afwachting. Ik wist wel dat ik tot de wilde dieren was veroordeeld, en daarom was ik verbaasd dat er geen wilde dieren op mij werden losgelaten. Er kwam een Egyptische man naar buiten, die op mij afliep om met mij te strijden. Hij zag er afschuwelijk uit en hij had helpers bij zich. Er kwamen ook mensen bij mij, knappe jongens, mijn helpers en medestanders.

Men kleepte mij uit en ik werd een man. Mijn medestanders begonnen mij met olie in te wrijven, zoals gebruikelijk is voor een gevecht, en ik zie de Egyptenaar tegenover mij in het stof rollen.

Er kwam een reusachtig grote kerel naar buiten, die zelfs uitstak boven het dak van het amfitheater. Hij droeg een ruim vallende tuniek met twee banden dwars over de borst en purper daartussen, en luxe sandalen met goud en zilver, met in zijn

uiridem, in quo erant mala aurea. Et petiit silentium et dixit: “Hic Aegyptius, si hanc uicerit, occidet illam gladio; haec, si hunc uicerit, accipiet ramum istum.” Et recessit.

Et accessimus ad inuicem et coepimus mittere pugnos. Ille mihi pedes adprehendere uolebat; ego autem illi calcibus faciem caedebam. Et sublata sum in aere, et coepi eum sic caedere, quasi terram non calcans. At ubi uidi moram fieri, iunxi manus, ut digitos in digitos mitterem, et apprehendi illi caput; et cecidit in faciem, et calcaui illi caput. Et coepit populus clamare et fauiores mei psallere. Et accessi ad lanistam et accepi ramum. Et osculatus est me et dixit mihi: “Filia, pax tecum.” Et coepi ire cum gloria ad portam Sanauuariam. Et experta sum.

Et intellexi me non ad bestias, sed contra diabolum esse pugnatum; sed sciebam mihi esse uictoriam.

Hoc usque in pridie muneris egi; ipsius autem muneris actum, si quis uoluerit, scribat.’

11 Sed et Saturus benedictus hanc uisionem suam edidit, quam ipse conscripsit.

handen een zweep, zoals een gladiatorentrainer, en een groene tak met gouden appels eraan. Hij vroeg om stilte en zei: “Als deze Egyptenaar wint van haar, mag hij haar doden met het zwaard. En als zij wint van hem, krijgt zij die tak.” Daarna ging hij weg.

We liepen op elkaar af en begonnen op elkaar in te slaan. Hij wilde mij bij de voeten grijpen maar ik trapte hem met de hielen op zijn gezicht. Ik werd omhoog geheven en begon hem nog harder te trappen nu ik niet meer op de grond stond. Toen ik zag dat hij even ophield, verstrengelde ik mijn handen, vinger om vinger, en greep zijn hoofd. Hij viel op de grond, en ik stampte op zijn hoofd. Het publiek begon te roepen en mijn medestanders zetten psalmen in, en ik ging naar de trainer en kreeg de tak. Hij gaf mij een kus en zei: “Vrede zij met jou, dochter.” In alle glorie liep ik af op de Poort van het Geredde Leven.²² En ik werd wakker.

Ik begreep dat ik niet tegen de wilde dieren zou moeten vechten, maar tegen de duivel. Maar ik wist dat de zege aan mij was!

Tot zover wat er met mij is gebeurd tot daags voor de spelen. Over het verloop van die spelen moet iemand anders maar schrijven.’

Het verslag van Saturus

11 Ook de gezegende Saturus heeft bekendheid gegeven aan een visioen, dat hij persoonlijk heeft beschreven.

²² *Porta Sanauuaria*: een van de poorten in het amfitheater waarlangs overlevenden van gevechten de arena mochten verlaten. Minder fortuinlijke strijders en dieren werden afgevoerd via de *Porta Libitinensis*.

'Passi,' inquit, 'eramus, et exiimus de carne, et coepimus ferri a quattuor angelis in orientem, quorum manus nos non tangebant. Ibamus autem non supini sursum uersi, sed quasi mollem cliuum ascendentes. Et liberato primo mundo uidimus lucem immensam, et dixi Perpetua - erat enim haec in latere meo -: "Hoc est quod nobis Dominus promittebat: percepimus promissionem."

Et dum gestamur ab ipsis quattuor angelis, factum est nobis spatium grande, quod tale fuit quasi uiridarium, arbores habens rosae et omne genus flores. Altitudo arborum erat in modum cypressi, quarum folia cadebant sine cessatione.

Ibi autem in uiridario alii quattuor angeli fuerunt clariores ceteris; qui, ubi uiderunt nos, honorem nobis dederunt, et dixerunt ceteris angelis: "Ecce sunt, ecce sunt," cum admiratione. Et expauescentes quattuor illi angeli, qui gestabant nos, deposuerunt nos. Et pedibus nostris transiimus ad stadium uia lata. Ibi inuenimus Iocundum et Saturninum et Artaxium, - qui eadem persecutione uiui arserunt -, et Quintum - qui, et ipse martyr, in carcere exierat -. Et quaerebamus de illis, ubi essent ceteri. Angeli dixerunt nobis: "Venite prius, introite, et salutate Dominum."

12 Et uenimus prope locum, cuius loci parietes tales erant quasi de luce aedificati; et ante ostium loci illius angeli quattuor stabant, qui introeuntes uestierunt stolas candidas. Et introiimus, et audiimus uocem unitam dicentem: "Agius agios agios," sine cessatione. Et uidimus in eodem loco sedentem quasi hominem canum, niueos habentem capillos, et uultu iuuenili, cuius pedes non uidimus. Et in dextera et in sinistra seniores quattuor, et post illos ceteri seniores complures stabant.

'We hadden het martelaarschap ondergaan,' vertelt hij, 'en het lichaam verlaten. Toen werden we oostwaarts gedragen door vier engelen die ons niet raakten met de handen. We lagen niet achterover met het gezicht omhoog, maar het was of we een lichte helling opgingen. Zodra wij aan de eerste wereld voorbij waren, zagen we een geweldig licht en ik zei tegen Perpetua (die stond namelijk aan mijn zijde): "Dit is wat de Heer ons beloofde. We hebben gekregen wat beloofd was."

En terwijl wij door die vier engelen werden voortgedragen, kwamen we in een grote ruimte, die een soort park was, met rozenstruiken en allerlei soorten bloemen. De struiken waren zo hoog als cypressen en de bladeren vielen onophoudelijk neer.

In dat park bevonden zich vier andere engelen, die nog sterker straalden dan de rest. Zodra zij ons zagen, bewezen ze ons eer en zeiden tot de overige engelen: "Kijk, daar zijn ze, daar zijn ze!" Ze klonken vol bewondering. De vier engelen die ons droegen schrokken en zetten ons neer. Op eigen benen liepen we over een breed pad de tuin door. Daar troffen we Jocundus, Saturninus en Artaxius, die tijdens diezelfde vervolging levend waren verbrand, en Quintus, die ook martelaar was maar al in de gevangenis was overleden. We vroegen hen waar de anderen waren. De engelen zeiden ons: "Kom eerst maar mee. Ga maar naar binnen en begroet de Heer."

12 Zo kwamen we bij een plaats, met muren die eruit zagen alsof ze waren gebouwd van licht. Voor de ingang stonden vier engelen die ons bij binnenkomst een witte stola omdeden. We traden binnen en hoorden eenstemmig zingen: "Holy, holy, holy" en hieraan kwam geen einde. We zagen op die plek iemand zitten die eruit zag als een oude man met sneeuw witte haren. Hij had een jong gezicht, zijn voeten konden we niet zien. Rechts en links van hem stonden vier ouderen en achter hen nog tal van andere ouderen.

Et introeuntes cum admiratione stetimus ante thronum, et quatuor angeli subleuauerunt nos, et osculati sumus illum, et de manu sua traiecit nobis in faciem. Et ceteri seniores dixerunt nobis: "Stemus"; et stetimus et pacem fecimus. Et dixerunt nobis seniores: "Ite et ludite."

Et dixi Perpetuae: "Habes quod uis."

Et dixit mihi: "Deo gratias, ut quomodo in carne hilaris fui, hilarior sim et hic modo."

13 Et exiimus et uidimus ante fores Optatum episcopum ad dexteram et Aspasium presbyterum doctorem ad sinistram, separatos et tristes. Et miserunt se ad pedes nobis, et dixerunt: "Componite inter nos, quia existis, et sic nos reliquistis."

Et diximus illis: "Non tu es papa noster et tu presbyter? Vt uos ad pedes nobis mittatis?" Et moti sumus et complexi illos sumus.

Et coepit Perpetua graece cum illis loqui, et segregauimus eos in uiridarium sub arbore rosae. Et dum loquimur cum eis, dixerunt illis angeli: "Sinite illos refrigerent; et si quas habetis inter uos dissensiones, dimittite uobis inuicem." Et conturbauerunt eos, et dixerunt Optato: "Corrige plebem tuam, quia sic ad te conueniunt quasi de circo redeuntes et de factionibus certantes." Et sic nobis uisum est quasi uellent claudere portas.

Et coepimus illic multos fratres cognoscere, sed et martyras. Vniuersi odore inenarrabili alebamus, qui nos satiabat. Tunc gaudens expertus sum.'

Vol verbazing traden we binnen en bleven staan voor de troon. Vier engelen tilden ons op. Wij kusten de man en hij streek ons met de hand over het gezicht. En de andere ouderen zeiden ons: "Laten wij gaan staan." We gingen staan en gaven elkaar de vredeskus. Toen zeiden de ouderen ons: "Ga heen en maak plezier."

En ik zei tot Perpetua: "Nu heb je wat je wilt!"

"God zij dank," zei zij. "Zo blij als ik was toen ik mijn lichaam nog had, zoveel blijer ben ik nu hier."

13 We gingen naar buiten en voor de deur zagen wij rechts bisschop Optatus en links Aspasius, de priester en catecheet: ze stonden een eind uit elkaar en zagen er triest uit. Ze vielen ons voor de voeten en zeiden: "Verzoen ons met elkaar. Jullie zijn weggegaan en hebben ons zo achtergelaten!"

Wij zeiden: "Bent u niet onze bisschop en u onze priester? Waarom valt u ons voor de voeten?" We waren aangedaan en omhelsden hen.

Perpetua begon met hen in het Grieks te spreken en wij namen hen apart in het park onder een rozenboom. En terwijl we met hen spraken, zeiden de engelen tot hen: "Laat die twee met rust. Als jullie geschillen hebben, vergeef elkaar dan." Ze brachten hen van hun stuk en zeiden tegen Optatus: "Lees uw volk de les, want de mensen komen bij u alsof ze bij de wagenrennen zijn geweest en nog altijd ruziën over de teams." En we hadden de indruk dat ze de deuren wilden sluiten.

We herkenden daar veel gewone broeders, maar ook martelaren. Er hing een onbeschrijflijk aroma, dat ons allemaal voedde en verzadigde. Toen werd ik vol vreugde wakker.'

14 Hae uisiones insigniores ipsorum martyrum beatissimorum Saturi et Perpetuae, quas ipsi conscripserunt.

Secundulum uero Deus maturiore exitu de saeculo adhuc in carcere euocauit, non sine gratia, ut bestias lucraretur. Gladium tamen etsi non anima, certe caro eius agnouit.

15 Circa Felicitatem uero, et illi gratia Domini eiusmodi contigit. Cum octo iam mensium uentrem haberet - nam praegnans fuerat adprehensa -, instante spectacula die in magno erat luctu, ne propter uentrem differretur - quia non licet praegnantibus poenae repraesentari - et ne inter alios postea sceleratos sanctum et innocentem sanguinem funderet.

Sed et conmartires grauius contristabantur, ne tam bonam sociam quasi comitem solam in uia eiusdem spei relinquerent. Coniuncto itaque unito gemitu ad Dominum orationem fuderunt ante tertium diem muneris.

Statim post orationem dolores inuaserunt. Et cum pro naturali difficultate octauae mensis in partu laborans doleret, ait illi quidam ex ministris cataractariorum: 'Quae sic modo doles, quid facies obiecta bestiis, quas contempsisti cum sacrificare nolueris?'

14 Dit waren de opmerkelijke visioenen van de gelukzalige martelaren Saturus en Perpetua, die door henzelf persoonlijk zijn opgeschreven.

Secundulus was voortijdig gestorven. God had hem al uit de wereld weggeroepen toen hij nog in de gevangenis zat, bij wijze van bijzondere gunst, want zo bleven hem de wilde dieren bespaard. Het zwaard trof hem echter wel, niet in de ziel, maar alleszins in het vlees.

15 Wat Felicitas betreft, ook zij heeft Gods genade mogen ervaren. Toen zij in haar achtste maand was (zij was zwanger toen ze werd gearresteerd) en de dag van het schouwspel al naderbij kwam, leed zij onder de hevige angst dat zij uitstel zou krijgen vanwege haar toestand (scènes met bestraffing van zwangere vrouwen zijn namelijk niet toegestaan). In dat geval, vreesde ze, zou ze pas later temidden van allerlei anderen, criminelen, haar heilige, onschuldige bloed vergieten.

Ook haar medemartelaren waren zwaar aangeslagen. Zij was zo'n goede metgezel, en nu leek het of zij hun reisgenote op de weg naar de gedeelde hoop alleen achter zouden moeten laten. Zo combineerden zij hun smeekbeden tot één geheel en spraken een gebed tot de Heer, twee dagen voor de spelen.

Dadelijk na het gebed zetten de weeën in. Een bevalling in de achtste maand is natuurlijk moeizaam en zij had het dan ook zwaar en leed veel pijn. Daarop zei een van de gevangenisdienaren: 'Nu heb je al zo'n pijn, dus wat doe je als je voor de wilde dieren wordt gegooid? En daar heb jij dan je schouders voor opgehaald doordat je weigerde te offeren!'

Et illa respondit: 'Modo ego patior quod patior; illic autem alius erit in me qui patietur pro me, quia et ego pro illo passura sum.' Ita enixa est puellam, quam sibi quaedam soror in filiam educavit.

16 Quoniam ergo permisit et permittendo uoluit Spiritus Sanctus ordinem ipsius muneris conscribi, etsi indigni ad supplementum tantae gloriae describendae, tamen quasi mandatum sanctissimae Perpetuae, immo fideicommissum eius exequimur, unum adicientes documentum de ipsius constantia et animi sublimitate, quia tribuno castiganti eos et male tractanti - qui ex admonitionibus hominum uanissimorum uerebatur ne subtraherentur de carcere incantationibus aliquibus magicis -, in faciem et respondit: 'Quid utique non permittis nobis refrigerare noxiis nobilissimis, Caesaris scilicet, et natali eiusdem pugnantibus? Aut non tua gloria est, si pinguiores illo producatur?'

Horruit et erubuit tribunus; et ita iussit illos humanius haberi, ut fratribus eius et ceteris facultas fieret introeundi et refrigerandi cum eis, iam et ipso optione carceris credente.

17 Pridie quoque cum illam cenam ultimam quam liberam uocant - quantum in ipsis erat, non cenam liberam sed agapem -, cenarent, eadem constantia ad populum uerba iactabant, comminantes iudicium Dei, contestantes passionis suae felicitate

'Nu lijd ik mijn eigen leed,' antwoordde zij, 'maar daarginds is er in mij een Ander, die voor mij zal lijden omdat ook ik zal lijden voor Hem!' Zo beviel zij van een dochter, die door een christin werd grootgebracht als haar eigen kind.

Voor de wilde dieren

16 Aangezien de Heilige Geest heeft toegestaan en door die toestemming ook heeft gewild dat de gang van zaken bij de spelen zou worden vastgelegd, zullen wij, onwaardig als wij zijn om zo'n roemrijk verslag aan te vullen, dit niettemin doen, waarmee wij een opdracht, nee, de laatste wil van de hoogheilige Perpetua ten uitvoer brengen.

Hier volgt nog een voorbeeld waaruit haar vastberadenheid en geestelijke verhevenheid blijken. Toen een tribuun hen uitschold en slecht behandelde (de man had zich door leugenachtige lieden laten waarschuwen en vreesde dat de gevangenen zouden ontsnappen dankzij bepaalde magische formules), trotseerde Perpetua zijn blikken en antwoordde: 'Waarom laat u ons toch niet met rust? Wij zijn bijzonder edele veroordeelden, namelijk die van Caesar, en we zullen strijd leveren op zijn verjaardag! Straalt het niet af op u wanneer wij weldoerend de arena betreden?'

De tribuun huiverde en bloosde, en hij gaf bevel om hen schappelijker te behandelen. Zo kregen haar broeders en anderen de gelegenheid haar te bezoeken en in alle rust bij de gevangenen te zijn. Inmiddels was ook de onderofficier van de gevangenis tot geloof gekomen.

17 Daags tevoren, toen zij hun laatste, zogenaamde 'vrije' maaltijd gebruikten (maar wat hen betreft was het geen vrije maaltijd maar een liefdemaal), waren zij al even vastberaden en sloegen de omstanders met woorden om de oren: ze dreigden met

tem, inidentes concurrentium curiositatem, dicente Saturo: 'Crastinus satis uobis non est? Quid libenter uidetis quod odistis? Hodie amici, cras inimici. Notate tamen uobis facies nostras diligenter, ut recognoscatis nos in die illo.' Ita omnes inde adtoniti discedebant, ex quibus multi crediderunt.

18 Illuxit dies uictoriae illorum, et processerunt de carcere in amphitheatrum, quasi in caelum, hilares, uultu decori, si forte gaudio pauentes non timore. Sequebatur Perpetua lucido uultu et placido incessu, ut matrona Christi, ut Dei delicata, uigore oculorum deiciens omnium conspectum. Item Felicitas, saluam se peperisse gaudens ut ad bestias pugnaret, a sanguine ad sanguinem, ab obstetrice ad retiarium, lotura post partum baptismo secundo.

Et cum ducti essent in portam et cogentur habitum induere, uiri quidem sacerdotum Saturni, feminae uero sacratarum Cereris, generosa illa in finem usque constantia repugnauit. Dicebat enim: 'Ideo ad hoc sponte peruenimus, ne libertas nostra obduceretur; ideo animam nostram addiximus, ne tale aliquid faceremus; hoc uobiscum pacti sumus.'

Agnouit iniustitia iustitiam: concessit tribunus, quomodo erant, simpliciter inducerentur. Perpetua psallebat, caput iam Aegyptii calcans. Reuocatus et Saturninus et Satorus populo spectanti comminabantur. Dehinc, ut sub conspectu Hilariani peruenerunt, gestu et nutu coeperunt Hilariano dicere: 'Tu nos,' inquit, 'te autem Deus.'

Gods oordeel, getuigden van het geluk van hun martelaarschap en dreven de spot met de mensen die uit nieuwsgierigheid op hen afkwamen. 'Is de dag van morgen jullie nog niet genoeg?' vroeg Satorus. 'Waarom kijken jullie zo graag naar wat je haat? Vandaag vriend, morgen vijand! Prent je onze gezichten maar goed in, dan kun je ons herkennen op die dag!'²³ Zo gingen allen verbijsterd daarvandaan, en velen van hen kwamen tot geloof.

18 De dag van hun zege lichtte op, en zij begaven zich van de gevangenis naar het amfitheater alsof ze hemelwaarts gingen: blij, met een glans op het gezicht, en als ze al trilden was het van vreugde, niet van angst. Perpetua volgde met een stralend gezicht en kalme tred, als vrouw van Christus, als lieveling van God, met zoveel kracht in de ogen dat ze iedereen de blik deed neerslaan. Zo ook Felicitas, die verheugd was dat ze haar beveling had overleefd, zodat zij met de wilde dieren kon strijden: van bloed naar bloed, van vroedvrouw naar zwaardvechter, op weg om zich na haar bevalling te wassen in een tweede doop.²⁴

Toen ze bij de poort waren gebracht en gedwongen werden zich te verkleden, de mannen als priesters van Saturnus en de vrouwen als priesteressen van Ceres, heeft de edele Perpetua dat vastberaden tot het laatste moment geweigerd. Want ze zei: 'Wij zijn op eigen kracht hiertoe gekomen om onze vrijheid niet te laten besmeuren, wij hebben ons leven opgegeven om niet zoiets te hoeven doen. Dat is de afspraak die wij met u hebben!'

Ongerechtigheid erkende gerechtigheid: de tribuun gaf toe, ze mochten gewoon zo als ze waren naar binnen. Perpetua zong

²³ Een bewuste dubbelzinnigheid, zoals wel vaker in de tekst voorkomt. Satorus verwijst naar de volgende dag, in het amfitheater, maar ook naar de dag van het laatste oordeel.

²⁴ Een 'doop' met haar eigen bloed.

Ad hoc populus exasperatus flagellis eos uexari per ordinem uenatorum postulauit; et utique gratulati sunt quod aliquid et de dominicis passionibus essent consecuti.

19 Sed qui dixerat: 'Petite et accipietis,' petentibus dederat eum exitum quem quis desiderauerat. Nam, si quando inter se de martyrii sui uoto sermocinabantur, Saturninus quidem omnibus bestiis uelle se obici profitebatur, ut scilicet gloriosorem gestaret coronam. Itaque in commissione spectaculi ipse et Reuocatus leopardos experti, etiam super pulpitem ab urso erat uexatus.

Saturus autem nihil magis quam ursum abominabatur; sed uno morsu leopardi confici se iam praesumebat. Itaque cum apro subministraretur, uenator potius qui illum apro subligauerat, subfossus ab eadem bestia post dies muneris obiit; Saturus solummodo tractus est. Et cum ad ursum substrictus esset in ponte, ursus de cauea prodire noluit. Itaque secundo Saturus inlaesus reuocatur.

psalmen, terwijl ze al op het hoofd van de Egyptenaar trapte. Revocatus, Saturninus en Saturus uitten dreigementen ten overstaan van de menigte toeschouwers. Toen ze vervolgens Hilarianus onder ogen kwamen, gaven ze hem in gebaren van hand en hoofd te kennen: 'Jij tegen ons, maar God tegen jou!'

Die houding ergerde het volk enorm en men eiste dat ze geseld zouden worden door een hele reeks van dierenvechters. Dit stemde de veroordeelden natuurlijk dankbaar: nu zouden zij ook iets meekrijgen van het lijden van de Heer.

19 Maar Hij die had gezegd 'Vraagt en u zal gegeven worden,'²⁵ gaf hun desgevraagd het einde dat elk zich wenste. Ze hadden namelijk eerder met elkaar gesproken over de vorm van martelaarschap waarop ze hoopten. Bij die gelegenheid verklaarde Saturninus dat hij wel voor alle wilde dieren gegooid wilde worden, uiteraard om zo een des te roemrijkere krans te kunnen dragen. En zo werd hij bij de opening van de spelen samen met Revocatus eerst door de luipaarden aangepakt en daarna op het schavot nog te grazen genomen door een beer.

Saturus daarentegen verafschuwde niets zo hevig als een beer: hij rekende op één dodelijke beet van een luipaard. En jawel, toen hij onder een everzwijn werd gebonden, werd juist de jager die hem onder het everzwijn had vastgesnoerd door dat beest doorboord. De man kwam een paar dagen na de spelen te overlijden, maar Saturus werd alleen maar rondgesleept. En toen hij op de brug²⁶ werd vastgekluiserd als prooi voor de beer, wilde de beer de stallen niet uitkomen. Zo werd Saturus ten tweeden male ongedeerd teruggehaald.

²⁵ Joh 16,24.

²⁶ Waarschijnlijk een ander attribuut in de arena dan het eerder genoemde schavot.

20 Puellis autem ferocissimam uaccam, ideoque praeter consu-
etudinem comparatam, diabolus praeparauit, sexui earum etiam
de bestia aemulatus. Itaque dispoliatae et reticulis indutae pro-
ducebantur. Horruit populus alteram respiciens puellam delica-
tam, alteram a partu recentem stillantibus mammis. Ita reuoca-
tae et discinctis indutae.

Prior Perpetua iactata est, et concidit in lumbos. Et ubi sedit,
tunicam a latere discissam ad uelamentum femoris reduxit,
pudoris potius memor quam doloris. Dehinc, acu requisita, et
dispersos capillos infibulauit; non enim decebat martyram spar-
sis capillis pati, ne in sua gloria plangere uideretur.

Ita surrexit, et elisam Felicitatem cum uidisset, accessit et
manum ei tradidit et suscitauit illam. Et ambae pariter stete-
runt. Et populi duritia deuicta, reuocatae sunt in portam
Sanauuariam.

Illic Perpetua a quodam tunc catechumeno, Rustico nomine, qui
ei adhaerebat, suscepta et quasi a somno expergita - adeo in spi-
ritu et in extasi fuerat - circumspicere coepit, et stupentibus
omnibus ait: 'Quando,' inquit, 'producimur ad uaccam illam
nescio quam?'

Et cum audisset quod iam euenerat, non prius credidit nisi
quasdam notas uexationis in corpore et habitu suo recognouis-
set. Exinde accersitum fratrem suum, et illum catechumenum,
adlocuta est dicens: 'In fide state et inuicem omnes diligite, et
passionibus nostris ne scandalizemini.'

20 Voor de jonge vrouwen hield de duivel een bijzonder woeste
koe gereed (die was juist om die reden aangeschaft, tegen het
normale gebruik in). Zelfs via dat beest daagde de duivel hun
sekse uit! En zo werden ze uitgekleet en in netten gewikkeld
de arena binnengevoerd. Het volk huiverde bij die aanblik: de
ene jonge vrouw was heel teer, terwijl bij de andere zo kort na
haar bevalling nog melk uit de borsten kwam. Daarom werden
ze teruggehaald en kregen ze ruim vallende tunica's aan.

Perpetua werd als eerste op de grond geworpen en viel onder
op haar rug. Zodra ze overeind zat, sloeg ze haar zijlings
gescheurde tunica terug om zo haar heup te bedekken. Ze was
eerder bedacht op haar eerbaarheid dan op de pijn die ze leed.
Vervolgens vroeg ze om een speld, waarmee ze haar loshangen-
de haren opstak. Want het was toch niet passend voor een mar-
telares om met losse haren haar lijden te ondergaan: dan leek
het nog of zij rouwde op het uur van haar glorie!

Zo stond ze op, en toen ze Felicitas gevloerd zag liggen, stapte
ze op haar af, reikte haar de hand en hielp haar overeind. En
beiden bleven staan, naast elkaar. Nu was de hardvochtigheid
van het volk gebroken en beiden werden teruggehaald door de
Poort van het Geredde Leven.

Daar werd Perpetua opgevangen door een van de toenmalige
doopleerlingen, een zekere Rusticus, die niet van haar zijde
week. Toen zij om zo te zeggen ontwaakte uit de slaap (zozeer
had ze de geest gehad en was ze in extase geweest), keek ze om
zich heen en zei tot ieders verbijstering: 'Wanneer worden we
nu bij die ene koe gebracht?'

Toen ze te horen kreeg dat dit al achter de rug was, kon ze dat
pas geloven toen ze enkele sporen van geweld op haar lichaam
en kleding zag. Daarna liet ze haar broer, ook een doopleerling,
bij zich komen en sprak hen toe. 'Jullie moeten sterk staan in je

21 Item Satorius in alia porta Pudens militem exhortabatur dicens: 'Ad summam,' inquit, 'certe, sicut praesumpsi et praedixi, nullam usque adhuc bestiam sensi. Et nunc de toto corde credas: ecce prodeo illo, et ab uno morsu leopardi consummor.'

Et statim in fine spectaculi leopardo obiectus de uno morsu tanto perfusus est sanguine, ut populus reuertenti illi secundi baptismatis testimonium reclamauerit: 'Saluum lotum, saluum lotum.' Plane utique saluus erat qui hoc modo lauerat.

Tunc Pudenti militi inquit: 'Vale,' inquit, 'et memento fidei et mei; et haec te non conturbent, sed confirment.' Simulque ansulam de digito eius petiit, et uulneri suo mersam reddidit ei hereditatem, pignus relinquens illi et memoriam sanguinis.

Exinde iam exanimis prosternitur cum ceteris ad iugulationem solito loco. Et cum populus illos in medio postularet, ut gladio penetranti in eorum corpore oculos suos comites homicidii adiungerent, ultro surrexerunt et se quo uolebat populus transtulerunt, ante iam osculati inuicem, ut martyrium per sollemnia pacis consummarent.

Ceteri quidem immobiles et cum silentio ferrum receperunt; multo magis Satorius, qui et prior ascenderat, prior reddidit spiritum, nam et Perpetuam sustinebat.

geloof en elkaar allemaal liefhebben. En wees niet geschokt door onze lijdensweg.'

21 Evenzo bemoedigde Satorius bij een andere poort de soldaat Pudens. 'Al met al,' zei hij, 'gaat het precies zoals ik dacht en voorspelde: tot nu toe heb ik nog geen beest gevoeld! Geloof jij nu met heel je hart. Want kijk, ik ga hier de arena binnen en daar word ik door een luipaard met één beet afgemaakt.'

En meteen, aan het einde van de show, werd hij voor een luipaard geworpen. Door één beet kreeg hij zo'n golf bloed over zich heen, dat het volk toen hij terugliep luidkeels getuigde van zijn tweede doop: 'Zalig schoon! Zalig schoon!' - Inderdaad, hij was werkelijk zalig nu hij zo schoon was geworden!

Daarna zei hij tegen soldaat Pudens: 'Vaarwel. Blijf denken aan het geloof, blijf denken aan mij. Laat je door dit alles niet van je stuk brengen maar put er kracht uit!' Met die woorden vroeg hij om een ring die Pudens droeg, doopte die in zijn bloed en gaf hem die als erfenis terug. Zo liet hij hem een teken na van zijn genegenheid en een herinnering aan zijn bloed.

Vervolgens werd hij, inmiddels buiten bewustzijn, op de grond klaargelegd samen met de rest, om gekeeld te worden op de daarvoor gebruikelijke plaats. Maar het volk eiste dat ze nog in de arena kwamen. Ja, zo kon men als het zwaard de lichamen binnendrong, zijn ogen medegetuigen laten zijn van de moordpartij... De martelaren stonden op en vertoonden zich waar de toeschouwers maar wilden. Tevoren hadden zij elkaar al gekust, om zo hun martelaarschap te voltooien met het plechtige vredesgebaar.

De meesten lieten roerloos en in stilte het zwaard op zich neerkomen, vooral Satorius, die het schavot betrad nog voor Perpetua en nog voor haar de geest gaf. Hij wachtte op Perpetua!

Perpetua autem, ut aliquid doloris gustaret, inter ossa conpuncta exululauit, et errantem dexteram tirunculi gladiatoris ipsa in iugulum suum transtulit. Fortasse tanta femina aliter non potuisset occidi, quae ab inmundi spiritu timebatur, nisi ipsa uoluisset.

O fortissimi ac beatissimi martyres! O uere uocati et electi in gloriam domini nostri Iesu Christi! Quam qui magnificat et honorificat et adorat, utique et haec non minora ueteribus exempla in aedificationem ecclesiae legere debet, ut nouae quoque uirtutes unum et eundem semper Spiritum Sanctum usque adhuc operari testificentur, <et> omnipotentem Deum Patrem et Filium eius Iesum Christum Dominum nostrum, cui est claritas et immensa potestas in saecula saeculorum. Amen.

Perpetua zelf wilde toch iets van pijn proeven. Toen zij tussen de ribben was gestoken uitte ze een kreet, waarna ze de onvaste hand van de gladiator, een beginneling nog, persoonlijk naar haar keel verplaatste. Misschien was dit de enige manier waarop zo'n geweldige vrouw, die de onreine geest vrees inboezemde, gedood kon worden: zij wilde het zelf.

Slot

O bijzonder dappere en gelukzalige martelaren! O waarlijk geroepenen en uitverkorenen tot de roem van onze Heer Jezus Christus! Alwie deze roem verheerlijkt, prijst en aanbidt, moet deze voorbeelden lezen, die beslist niet onderdoen voor de oude, tot stichting van de Kerk. Zo getuigen ook nieuwe blijken van kracht dat de ene en immer gelijkblijvende Heilige Geest tot op de dag van vandaag werkzaam is, samen met de almachtige God de Vader en zijn Zoon Jezus Christus onze Heer, aan wie de glorie en onmetelijke macht zij tot in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Sermo 280

1 Hodiernus dies anniuersaria replicatione nobis in memoriam reuocat et quodam modo repraesentat diem, quo sanctae famulae Dei Perpetua et Felicitas, coronis martyrii decoratae, perpetua felicitate floruerunt, tenentes nomen Christi in proelio et simul inuenientes etiam suum nomen in praemio. Exhortationes earum in diuinis reuelationibus triumphosque passionum, cum legerentur, audiuimus; eaque omnia uerborum digesta et illustrata luminibus, aure percepimus, mente spectauimus, religione honorauimus, caritate laudauimus. Debetur tamen etiam a nobis tam deuotae celebritati sermo solemnissimus, quem si meritis earum imparem profero, impigrum tamen affectum gaudio tantae festiuitatis exhibeo.

Quid enim gloriosius his feminis, quas uiri mirantur facilius quam imitantur? Sed hoc illius potissimum laus est, in quem credentes et in cuius nomine fideli studio concurrentes, secundum interiorem hominem, nec masculus, nec femina inueniuntur; ut etiam in his quae sunt feminae corpore, uirtus mentis sexum carnis abscondat et in membris pigeat cogitare, quod in factis non potuit apparere.

*Drie preken over de Passio Perpetuae et Felicitas**1. Preek 280*

1 Dit is de dag van Perpetua en Felicitas, de heilige dienaressen van God. In de kringloop van het jaar brengt vandaag ons in herinnering en stelt ons als het ware weer voor ogen de dag dat zij met de krans van het martelaarschap zijn getooid en zijn opengebloeid in eeuwigdurend geluk.²⁷ In de strijd hielden zij immers de roemvolle naam van Christus hoog en in de beloning vonden zij tegelijkertijd hun eigen roemvolle naam. Wij hebben de lezing gehoord: de bemoediging die zij kregen door goddelijke openbaringen en de triomf in hun marteldood! Dit alles, opgetekend en verduidelijkt met lichtende woorden, hebben wij laten doordringen in onze oren, gezien in onze geest. Wij eren hen in geloof en prijzen hen in liefde. Toch is het ook mijn taak ieder jaar op zo'n gewijd feest een preek te houden. Mochten mijn woorden niet in overeenstemming zijn met hun verdiensten, dan lever ik tenminste een actieve bijdrage aan dit grote feest.

Kun je je iets voorstellen dat roemvoller is dan deze vrouwen, die door mannen gemakkelijker bewonderd kunnen worden dan geëvenaard? Toch komt de lof hiervoor vooral de Heer toe, want mensen die uit innerlijke overtuiging in Hem geloven en die samen in trouwe toewijding oprukken in zijn naam worden naar het innerlijk noch als man, noch als vrouw gezien.²⁸ Ook bij men-

²⁷ Augustinus zinspeelt hier op de namen van de heiligen Perpetua en Felicitas. Vergelijk de Inleiding (slot).

²⁸ Vgl. Gal 3,28.

Calcatus est ergo draco pede casto et uictore uestigio, cum erectae demonstrarentur scalae, per quas beata Perpetua iret ad Deum. Ita caput serpentis antiqui, quod fuit praecipitium feminae cadenti, gradus factum est ascendenti.

2 Quid hoc spectaculo suauius? Quid hoc certamine fortius? Quid hac uictoria gloriosius? Tunc cum bestiis sancta obicerentur corpora, toto amphitheatro fremebant gentes, et populi meditabantur inania. Sed qui habitat in coelis irridebat eos et Dominus subsannabat eos. Nunc autem posteri illorum, quorum uoces in carnem martyrum impie saeuiebant, merita martyrum piis uocibus laudant. Neque tunc tanto concursu hominum ad eos occidendos cauea crudelitatis impleta est, quanto nunc ad eos honorandos ecclesia pietatis impletur. Omni anno spectat cum religione caritas, quod uno die cum sacrilegio commisit pietas.

Spectauerunt et illi, sed longe uoluntate dissimili. Illi clamando faciebant, quod mordendo bestiae non implebant. Nos autem et quod fecerunt impii, miseramur, et quod pii passi sunt, ueneramur. Illi uiderunt oculis carnis, quod cordis immanitati refundent, nos aspicimus oculis cordis, quod illis ereptum est ne uiderent. Illi mortua laetati sunt corpora martyrum, nos mentes mortuas dolemus illorum. Illi sine lumine fidei martyres putauerunt extinctos, nos fidelissimo intuitu cernimus coronatos. Denique illorum insultatio facta est nostra exsultatio. Et haec

sen in een vrouwenlichaam kan geestelijke kracht het fysieke geslacht verbergen en we denken bij het zien van hun uiterlijk liever niet aan wat in hun daden niet zichtbaar kan worden.²⁹

De slang is dus vertrapt door de kuise voet en zegevierende stap van een vrouw, toen aan de gelukzalige Perpetua een opgerichte ladder werd getoond waarlangs zij naar God ging. Zo is de kop van de oude slang, die de ondergang betekende voor de vrouw in haar val,³⁰ een opstap geworden voor de vrouw bij haar opgang.³¹

2 Wat is heerlijker dan dit schouwspel? Wat is moediger dan dit gevecht? Wat is roemrijker dan deze overwinning? Toen de heilige lichamen aan de wilde dieren werden voorgeworpen, was in het hele theater het gejoel van de heidenen niet van de lucht en *de naties zonnen op zinloze plannen*. Maar *Die in de hemel woont lichte*, de Heer spotte met hen.³² De nakomelingen van de mensen die de martelaren oneerbiedig scheldwoorden naar het hoofd wierpen, prijzen nu hun verdiensten met eerbiedige woorden. Het theater van de wreedheid zat toen niet zo vol met deelnemers aan hun terechtstelling als nu de kerk van de liefde met deelnemers aan hun verering. Elk jaar kijken we met liefdevolle bewondering in een religieuze viering naar dat wat men uit goddeloosheid op één dag in een heiligschennende bijeenkomst heeft misdreven.

Ook toen keken ze toe, maar met een heel andere intentie. Wat de wilde dieren met hun beten niet volbrachten, dat brachten zij met

29 Ook voor Perpetua was het kennelijk niet denkbaar als vrouw een tweegevecht in de arena aan te gaan. In haar visioen voorafgaand aan het duel veranderde zij in een man; zie *Passio Perpetuae et Felicitatis*, 10.

30 Vgl. Gen 3.

31 Vgl. *Passio Perpetuae et Felicitatis*, 4.

32 Ps 2,1,4.

quidem religiosa et sempiterna; illa uero tunc impia, nunc plane iam nulla.

3 Praemia martyrum, carissimi, maxima credimus, et rectissime credimus. Sed si certamina diligenter intueamur, nequamquam illa tam magna esse mirabimur. Nam uitae huius, quamuis laboriosae ac temporalis, tamen tanta dulcedo est, ut cum homines non possint efficere ne moriantur, tamen multis et magnis conatibus agant ne cito moriantur. Pro morte auferenda nihil fieri potest, et pro ea differenda fit quidquid potest.

Certe omni animae laborare molestum est; et tamen etiam ab his, a quibus nihil seu boni, seu mali, post hanc uitam speratur, omnibus laboribus agitur, ne labor omnis morte finiatur.

Quid illi, qui uel errore post mortem futuras falsas et carnales delicias suspiciantur uel recta fide quietem quamdam ineffabiliter tranquillissimam et beatissimam sperant, nonne etiam ipsi satagunt et magnis curis agunt ne cito moriantur? Quid sibi enim aliud uolunt pro uictu necessario tot labores, tanta seruitus siue medicinae siue aliorum obsequiorum, quam uel exigunt aegroti, uel exhibetur aegrotis, nisi ne ad terminum mortis

hun geschreeuw tot stand.³³ Wij evenwel staan vol droefheid bij de daden van de goddelozen en vol ontzag bij het lijden van de heiligen. Zij zagen met de ogen van het lichaam wat zij met hun wrede hart inzogen. Wij zien met de ogen van het hart wat voor hen aan het zicht is onttrokken. Zij verheugden zich over de lichamelijke dood van de martelaren, wij zijn verdrietig over de geestelijke dood van de folteraars. Zij dachten, niet verlicht door het geloof, dat de martelaren vernietigd waren; wij zien, met het inzicht van een groot geloof, dat zij bekroond zijn. Want hun spotternij is tenslotte voor ons in vreugde verkeerd. En die vreugde is godlievend en eeuwigdurend. Die vreugde van toen was goddeloos, nu bestaat die helemaal niet meer.

3 Wij geloven, mijn dierbaren, dat de beloningen van de martelaren zeer groot zijn en dat geloven wij volkomen terecht. Maar als wij nauwkeurig naar hun gevecht kijken, hoeven we absoluut niet verbaasd te zijn over de grootte van die beloningen. Want dit leven mag dan moeizaam en vergankelijk zijn, toch is het zo aantrekkelijk dat de mensen steeds weer hun uiterste best doen om niet vroeg te sterven. De dood helemaal ontlopen kunnen ze niet. Maar ook al kan men niets doen om de dood weg te nemen, om hem uit te stellen wordt al het mogelijke gedaan.

Natuurlijk is voor iedere ziel lijden onaangenaam. Maar toch getroosten zich zelfs mensen die na dit leven niets verwachten, noch iets goeds noch iets slechts, alle mogelijke inspanningen om niet aan al het lijden door de dood een eind te laten maken.

Hoe zit het met hen die door een valse leer rekenen op denkbeeldige, lichamelijke genoegens na hun dood? En met hen die door het ware geloof hopen op een rust die onzegbaar vredig en gelukkig is? Ook zij getroosten zich grote moeite om niet vroeg te sterven. Wat is anders de bedoeling van al die inspan-

³³ Zie *Passio Perpetuae et Felicitatis*, 18.

cito ueniatur? Quanti itaque comparanda est in futura uita nulla mortis illatio, cuius tam pretiosa est in hac uita sola dilatio? Tanta quippe est etiam huius aerumnosae uitae nescio quae suauitas, tantusque in natura utcumque uiuentium horror mortis, ut nec illi mori uelint, qui per mortem ad uitam transeunt, in qua mori non possint.

4 Hanc igitur uiuendi tantam iucunditatem metumque moriendi caritate sincera, spe certa, fide non ficta martyres Christi praecipua uirtute contemnunt. In his promittentem minantemque mundum post tergum relinquentes, in anteriora se extendunt. Hac uarie sibilantis calcantes caput serpentis ascendunt. Omnium quippe uictor est cupiditatum, qui tanquam tyrannum subiugat amorem uitae huius, cuius satellites sunt omnes cupiditates. Nec est omnino quo in hac uita uinculo teneatur, quisquis uitae ipsius amore non tenetur.

Timori autem mortis et corporales dolores solent utcumque conferri. Nam aliquando ille, aliquando iste uincit in homine. Mentitur tortus ne moriatur; mentitur et moriturus ne torqueatur. Verum dicit, non ferendo tormenta, ne pro se mentiendo torqueatur. Sed superet horum quilibet in mentibus quibuslibet.

ningen om het noodzakelijke voedsel te bemachtigen en van die grote afhankelijkheid van medicijnen of verzorging waar zieken om vragen of die aan zieken worden aangeboden? Dat is toch om de grens die de dood betekent niet snel te bereiken? Als in dit leven het louter uitstellen van de dood al zo kostbaar is, welke prijs moet men er dan in het toekomstige leven voor over hebben om de dood totaal uit te schakelen? Zelfs dit ellendige leven is kennelijk zo aantrekkelijk en de angst voor de dood is zo ingebakken in de mensen, dat ze niet willen sterven, hoe hun leven ook maar is. Zelfs niet als zij door de dood heen overgaan naar een leven waarin geen dood meer bestaat.

4 Deze grote vreugde om te leven en deze angst om te sterven worden met buitengewone dapperheid veracht door de martelaren van Christus, in oprechte liefde, in onwrikbare hoop en in een ongeveinsd geloof.³⁴ Door deze kwaliteiten laten zij de wereld met zijn beloftes en zijn bedreigingen achter zich en richten zich op wat voor hen ligt.³⁵ Met deze kwaliteiten klimmen zij omhoog over de kop van de slang met zijn diverse inblazingen. Want je wint het van alle begeerten als je de baas wordt over de liefde voor dit leven als was het een tiran. Alle begeerten zijn handlangers van die tiran. Er bestaat geen enkele band om iemand in het leven vast te houden als hij niet door liefde voor dit leven wordt vastgehouden.

Lichamelijke pijn en vrees voor de dood gaan hoe dan ook samen. Nu eens heeft de een, dan weer de ander de overhand in een mens. Om niet te sterven liegt hij als hij gemarteld wordt; en om niet gemarteld te worden liegt hij ook als hij op de rand van de dood staat. Niet tegen marteling bestand spreekt hij de waarheid, om maar niet voor zijn leugens gemarteld te worden. En het doet er niet toe welk van beide in willekeurige mensen het sterkste is.

³⁴ Vgl. 1 Tim 1,5.

³⁵ Vgl. Fil 3,13.

Martyres Christi pro nomine et iustitia Christi utrumque uicerunt: nec mori, nec dolere timuerunt. Vicit in eis qui uixit in eis; ut qui non sibi, sed illi uixerunt, nec mortui morerentur. Ipse eis exhibebat spirituales delicias, ne sentirent corporales molestias; quantum non defectioni, sed exercitationi sufficeret.

Nam ubi erat illa femina, quando ad asperrimam uaccam se pugnare non sensit et, quando futurum esset quod iam fuerat, inquisiuit? Vbi erat? Quid uidens ista non uiderat? Quo fruens ista non senserat? Quo amore alienata, quo spectaculo auocata, quo poculo inebriata? Et adhuc haerebat nexibus carnis, adhuc moribunda membra gestabat, adhuc corruptibili corpore grauabatur.

Quid, cum resolutae his uinculis animae martyrum post labores periculosi certaminis, triumphis angelicis exceptae atque refectae sunt, ubi non eis dicitur: 'Implete quod iussi'; sed: 'Accipite quod promisi?' Qua nunc iucunditate spiritualiter epulantur? Quam securi in Domino et quam sublimi honore gloriantur, quis terreno docere possit exemplo?

5 Et haec quidem uita, quam nunc beati martyres habent, quamuis iam nullis possit saeculi huius felicitatibus uel suauitatibus comparari, parua particula promissionis agitur, imo solatium dilationis. Veniet autem retributionis dies, ubi corporibus redditis totus homo recipiat quod meretur. Vbi et illius diuitis membra, quae quondam temporali purpura decorabantur, aeterno igne torreantur et caro pauperis ulcerosi mutata inter Angelos fulgeat; quamuis etiam nunc ille guttam ex digi-

De martelaren van Christus hebben beide overwonnen voor de naam en de gerechtigheid van Christus: zij vreesden dood noch pijn. In hen heeft overwonnen wie in hen leefde.³⁶ Zo kunnen zij die niet voor zich zelf maar voor Hem hebben geleefd³⁷ niet sterven, ook al gaan ze dood. Hij zelf heeft hen de vreugden van de geest verleend, zodat zij de lasten van het lichaam niet voelden. Dit lijden volstond om hen te beproeven en was niet gericht op hun ondergang.

Waar was die vrouw toen zij niet in de gaten had dat zij vocht met een wilde koe en zich afvroeg wanneer zou gebeuren wat al gebeurd was? Waar was zij? Wat zag zij toen zij die dingen niet zag? Welke heerlijkheid beleefde zij toen zij die dingen niet merkte? Door welke liefde was zij vervoerd, door welke aanblik weggeroepen, door welke beker bedwelmd? En toch zat zij nog vast in de banden van het lichaam, nog steeds had zij sterfelijke ledematen, nog steeds bezwaarde het vergankelijk lichaam haar ziel.³⁸

Wat gebeurt er na de inspanningen van de gevaarvolle strijd, als de geesten van de martelaren van deze banden zijn losgemaakt en zij door de engelenkoren zijn opgenomen en hernieuwd? Daar, waar zij niet te horen krijgen: 'Voltooi wat ik bevelen heb,' maar: 'Hier krijg je wat ik beloofd heb'? Hoe groot is de geestelijke vreugde waarin zij dan een feestmaal houden! Wie kan met een voorbeeld op aarde weergeven welke zorgeloosheid en eer zij daar bij de Heer genieten?

5 Hoewel het leven dat de gelukzalige martelaren nu hebben met geen van de gelukkige en prettige momenten van bestaan op aarde meer kan worden vergeleken, komt het toch als een stukje van de belofte, ja, als een troost voor het wachten. Maar

³⁶ Vgl. Gal 2,20.

³⁷ Vgl. 2 Kor 5,15 en Rom 14,7 - 8.

³⁸ Vgl. Wijsheid 9,15.

to pauperis apud inferos sitiatur et ille in sinu iusti deliciose requiescat.

Sicut enim plurimum distat inter laetitia miseriasue somniantium et uigilantium, ita multum interest inter tormenta uel gaudia mortuorum et resurgentium, non quod spiritus defunctorum sicut dormientium necesse sit falli, sed quod alia est animarum sine ullis corporibus requies, alia cum corporibus coelestibus claritas et felicitas Angelorum, quibus aequabitur resurgentium multitudo fidelium. In qua gloriosissimi martyres praecipua sui honoris luce fulgebunt, ipsaque corpora in quibus indigna tormenta perpessi sunt, eis digna in ornamenta uertentur.

6 Vnde solemnitates eorum, sicut facimus, deuotissime celebremus, sobria hilaritate, casta congregatione, fideli cogitatione, fidenti praedicatione. Non parua pars imitationis est meliorum congaudere uirtutibus.

Illi magni, nos parui, sed benedixit Dominus pusillos cum magnis. Praecesserunt, praeeminuerunt. Si eos sequi non ualemus actu, sequamur affectu; si non gloria, certe laetitia; si non meritis, uotis; si non passione, compassione; si non excellentia, connexione.

de dag van de vergelding zal komen, waarop de gehele mens, met een verzezen lichaam, krijgt wat hij verdient. Op die dag zullen ook de ledematen van die rijke man, die eens met tijdelijk purper waren gesierd, in het eeuwige vuur branden. En het lichaam van de arme man, die onder de zweren zat, zal veranderen en stralen temidden van de engelen. Toch verlangt ook nu al in het dodenrijk de één naar een druppel die valt van de vinger van de arme, terwijl die ander vol welgevallen rust in de schoot van de rechtvaardige.³⁹

Zoals er een heel groot verschil is tussen de blijdschap of ellende van mensen die dromen en van hen die waken, zo liggen de folteringen en vreugden van doden en opgestane mensen ver van elkaar. Dat is niet omdat de geest van gestorvenen per definitie voor de gek gehouden wordt, net als die van slapenden, maar omdat de rust van zielen zonder lichaam iets anders is dan de schittering en het geluk van op engelen gelijkende hemelse lichamen. De menigte van opgestane gelovigen zal aan engelen gelijk worden. Onder hen zullen de roemrijke martelaren schitteren in het uitzonderlijk licht van hun eigen glorie. En het lichaam, waarin zij onwaardige martelingen hebben doorstaan, zal voor hen in een waardige trofee veranderen.

6 Daarom moeten wij hun gedenkdagen met grote toewijding vieren, zoals we gewend zijn, in ingetogen vreugde, in vrome gemeenschap, met gelovige gedachten en betrouwbare verkondiging. Betere mensen navolgen is voor een belangrijk deel je samen verheugen over hun verdiensten.

Tegenover hun grootheid zijn wij maar klein. Maar de Heer heeft groten en kleinen gezegend.⁴⁰ Zij liepen voorop, zij staken boven ons uit. Als wij niet in staat zijn hen met daden na te volgen

³⁹ Vgl. Luc 16,19-24.

⁴⁰ Ps 115, 13.

Non nobis parum uideatur quod eius corporis membra sumus, cuius et illi, quibus aequiparari non possumus. Quia si unum membrum patitur, compatiuntur omnia membra; ita cum glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra. Gloria capiti, unde consulitur et superioribus manibus et infimis pedibus. Sicut ille unus animam suam pro nobis posuit, ita et imitati sunt martyres et animas suas pro fratribus posuerunt, atque ut ista populorum tanquam germinum copiosissima fertilitas surgeret, terram suo sanguine irrigauerunt. Fructus laboris ergo illorum etiam nos sumus.

Miramur eos, miserantur nos. Gratulamur eis, precantur pro nobis. Illi corpora sua tanquam uestimenta strauerunt, cum pulvis Dominum portans in Ierusalem duceretur, nos saltem uelut ramos de arboribus caedentes, de Scripturis sanctis hymnos laudesque decerpimus, quas in commune gaudium proferamus. Omnes tamen eidem Domino paremus, eundem magistrum sequimur, eundem principem comitamur, eidem capiti subiungimur, ad eandem Ierusalem tendimus, eandem sectamur caritatem, eandemque amplectimur unitatem.

gen, laten wij dat dan doen met onze gevoelens; als we hen niet kunnen navolgen in hun glorie, laten we dat dan doen in hun vreugde; zo niet in verdiensten, dan in gebeden; zo niet in hun lijden, dan toch in mede-lijden; zo niet in hun uitzonderlijkheid, dan toch in onze verbondenheid.

Denk er niet gering over dat wij ledematen zijn van het lichaam van Hem, waarvan ook zij ledematen zijn, terwijl wij toch niet met hen op één lijn gesteld kunnen worden. *Wanneer één lichaamsdeel lijdt, delen alle andere in het lijden; wordt één lichaamsdeel geëerd, dan delen alle andere in die vreugde.*⁴¹ Eer voor het hoofd, dat zorg draagt voor de handen bovenaan en de voeten onderaan het lichaam! Hij alleen heeft zijn leven gegeven voor ons;⁴² de martelaren hebben Hem nagevolgd: ook zij hebben hun leven gegeven voor hun broeders en zusters. En om die rijke oogst aan volkeren als graan te laten groeien, hebben zij de aarde met hun bloed besproeid. De vrucht van hun arbeid zijn wij dus ook.

Wij hebben bewondering voor hen, zij hebben medelijden met ons. Wij danken hen, zij bidden voor ons. Zij hebben hun lichamen als mantels op de grond uitgespreid toen het ezelsveulen met de Heer op zijn rug naar Jeruzalem werd geleid. Wij hebben, als sneden wij takken van de bomen, hymnen en lofzangen uit de Heilige Schriften geplukt die wij tot aller vreugde ten gehore kunnen brengen.⁴³ Toch gehoorzamen wij allen dezelfde Heer, volgen dezelfde meester, vergezellen dezelfde vorst, stellen ons onder hetzelfde hoofd. We gaan op weg naar hetzelfde Jeruzalem, we streven naar dezelfde liefde en omarmen dezelfde eenheid.

⁴¹ 1 Kor 12,26.

⁴² Vgl. Joh 10,15.

⁴³ Vgl. Mt 21, 7-9.

1 Refulget et praeeminet inter comites martyres et meritum et nomen Perpetuae et Felicitatis, sanctarum Dei famularum. Nam ibi est corona gloriosior, ubi sexus infirmior. Quia profecto uiriliter animus in feminas maius aliquid fecit, quando sub tanto pondere fragilitas feminea non defecit. Bene inhaeserant uni uiro, cui uirgo casta unica exhibetur Ecclesia. Bene, inquam, inhaeserant illi uiro, a quo uirtutem traxerant, qua resisterent diabolo, ut feminae prosternerent inimicum, qui per feminam prostrauerat uirum. Ille in eis apparuit inuictus, qui pro eis factus est infirmus. Ille eas ut meteret, fortitudine impleuit; qui eas seminaret, semetipsum exinaniuit. Ille eas ad hos honores laudesque perduxit, qui pro eis opprobria et crimina audiuit. Ille fecit feminas uiriliter et fideliter mori, qui pro eis dignatus est de femina misericorditer nasci.

2 Delectat autem piam mentem tale spectaculum contueri, quale sibi beata Perpetua de se ipsa reuelatum esse narrauit, uirum se factam certasse cum diabolo. Illo quippe certamine in uirum perfectum etiam ipsa currebat, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.

1 De heilige dienaressen van God, Perpetua en Felicitas, schitteren door hun verdiensten en faam temidden van de mensen die met hen werden gemarteld en ze nemen in dit gezelschap de eerste plaats in. Want de zegekrans is des te roemrijker als er sprake is van het zwakke geslacht. Deze vrouwen werden door mannelijke moed inderdaad boven zichzelf uitgetild toen hun vrouwelijke zwakheid niet bezweek onder zo'n zware druk. Ze deden er goed aan zich met trouwe overgave te binden aan de ene man, aan wie de beminde kerk als een zuivere maagd wordt gegeven.⁴⁴ Ze deden er goed aan, zeg ik, zich te binden aan die man, van wie ze de kracht ontvingen om weerstand te bieden aan de duivel.

Zo sloegen vrouwen de vijand neer die door een vrouw de man had neergeslagen.⁴⁵ Hij toonde zich in hen onoverwinnelijk, die voor hen zwak was geworden.⁴⁶ Hij vervulde hen met kracht om hen te oogsten, die zich ontledigde om hen te zaaien.⁴⁷ Hij bracht hen tot deze eer en roem, die voor hen scheldwoorden en aanklachten heeft aanhoord. Hij verleende het deze vrouwen manhaftig en trouw te sterven, die er in zijn barmhertigheid niet voor terugschrok uit een vrouw te worden geboren.

2 Voor vrome mensen is het een waar genoegen het visioen te beschouwen waarin Perpetua een openbaring kreeg over zichzelf. Daarover vertelde zij en ze zei dat ze een man was geworden en zo tegen de duivel streed. In dat gevecht groeide ook zij inderdaad tot de 'volmaakte man, tot de gehele omvang van de volkomenheid van Christus'.⁴⁸

44 2 Kor 11,2.

45 Gn 3,6.

46 Vgl. 1 Kor 9,22.

47 Ef 4,13. Fil 2,7.

48 Ef 4,13.

Merito ille uetus ac ueterator inimicus, ne ullas praeteriret insidias, qui per feminam deceperat uirum, quia uiriliter secum agentem feminam sensit, per uirum eam superare tentauit. Nec maritum supposuit, ne illa quae iam superna cogitatione habitabat in coelis, suspicionem desiderii carnis erubescendo permaneret fortior, sed patrem uerbis deceptionis instruxit, ut religiosus animus, qui non molliretur uoluptatis instinctu, pietatis impetu frangeretur.

Vbi sancta Perpetua tanta patri moderatione respondit, ut nec praeceptum uiolaret, quo debetur honor parentibus, nec dolis cederet, quibus altior agebat inimicus. Qui undique superatus, eumdem patrem eius uirga percuti fecit, ut cuius uerba contempserat, saltem uerbera condoleret. Ibi uero doluit illa senis parentis iniuriam, et cui non praebuit assensum, seruauit affectum. Oderat quippe in illo stultitiam, non naturam, et eius infidelitatem, non originem suam. Maiore igitur gloria tam dilectum patrem male suadentem fortiter repulit, quem uapulantem uidere sine maerore non potuit.

Proinde et dolor ille nihil retraxit robori fortitudinis et aliquid addidit laudibus passionis. Diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum.

Natuurlijk liet die oude en doorgewinterde vijand geen list ongebruikt en hij die de man te pakken had genomen door de vrouw⁴⁹ probeerde nu haar door een man te overwinnen. Hij merkte immers wel dat het een vrouw was die met mannenmoed tegen hem streed. Daartoe schakelde hij niet haar echtgenoot in. Want door haar verheven gedachten woonde zij reeds in de hemel en zij zou zich misschien schamen voor het minste vermoeden van zinnelijke begeerte en daardoor des te moediger volhouden. Wel rustte hij haar vader toe met bedrieglijke woorden. Hij hoopte dat haar vrome geest, die niet werd geraakt door de prikkel van de begeerte, gebroken zou worden door de liefde van een dochter.

Maar Perpetua antwoordde haar vader zo tactvol, dat ze niet inging tegen het gebod van eerbied voor de ouders en ook niet week voor de listen van de aartsvijand. Toen de duivel het totaal tegen haar moest afleggen liet hij haar vader geselen. Ze had dan wel zijn woorden afgewezen, maar zou dan misschien wel bewogen worden door zijn wonden. Ze was bedroefd over het onrecht dat men haar oude vader aandeed en al gaf ze hem niet zijn zin, haar liefde voor hem bewaarde ze wel. Zij verfoeide in hem zijn dwaasheid, niet hem zelf, wel zijn ontrouw, niet haar oorsprong. Ze kon niet zonder verdriet aanzien hoe haar geliefde vader werd geslagen, maar wees hem toch krachtig af, toen hij haar zo'n slecht voorstel deed. Daardoor werd haar roem alleen maar groter.

Zo heeft dat verdriet niets afgedaan aan de kracht van haar dapperheid, het voegde zelfs iets toe aan de glorie van haar martelaarschap. Want 'voor wie God liefhebben, keert alles zich ten goede.'⁵⁰

49 Gn 3.

50 Rom 8,28.

3 Felicitas uero etiam in carcere praegnans fuit. In parturiendo femineam conditionem feminea uoce testata est. Non aberat Euae poena, sed aderat Mariae gratia. Exigebatur quod mulier debebat; opitulabatur quem Virgo pepererat. Denique editus est partus, immaturo mense maturus. Actum est enim diuinitus, ut non suo tempore onus uteri poneretur, ne suo tempore honor martyrii differretur. Actum est, inquam, diuinitus, ut indebito die fetus ederetur, dum tamen tanto comitatu debita Felicitas redderetur, ne si defuisset, non solum socia martyribus, uerum etiam ipsorum martyrum praemium defuisse uideretur. Hoc enim erat nomen ambarum, quod munus est omnium.

Nam cur omnia martyres perferunt, nisi ut perpetua felicitate gloriantur? Hoc ergo illae uocabantur, ad quod cuncti uocantur.

Et ideo cum esset in illo certamine plurimus comitatus, harum duarum nominibus omnium est significata perennitas, omnium signata solemnitas.

3 En nu Felicitas. Ze was zwanger toen ze in de gevangenis zat. In haar barensnood getuigde deze vrouw door haar kreten van het lot, dat aan vrouwen is opgelegd. De straf van Eva was niet afwezig,⁵¹ maar de genade van Maria was aanwezig. De prijs die een vrouw schuldig is, werd opgeëist, maar er kwam hulp van hem die uit een maagd geboren was. Toen het aantal maanden namelijk nog niet vol was, baarde zij haar kind, dat wel voldragen was. Want het was Gods werk dat haar kind niet werd geboren op de juiste tijd, zodat op het juiste moment de eer van haar martelaarschap geen uitstel op zou lopen. Het was Gods werk, zeg ik, dat het kind niet ter wereld kwam op de dag waarop dat hoorde, want Felicitas hoorde bij dat grote gezelschap en kon daar zo aan worden toegevoegd. Als ze er niet bij was geweest, zouden de martelaren een lotgenoot hebben gemist, ja het is of zij dan zelfs hun beloning niet hadden gekregen. Want juist de naam van die twee vrouwen samen was de beloning van allen.

De martelaren hebben toch immers alles alleen doorstaan om de roem te krijgen van het 'eeuwig geluk'. Hun roepnamen beschrijven dus precies waartoe allen geroepen worden.

Daarom wordt door de namen van deze twee vrouwen samen, hoe talrijk ook hun deelgenoten in die strijd, het 'eeuwig geluk' van allen getekend en ook het jaarlijkse feest van allen aangeduid.

⁵¹ Gn 3,17

1 Duarum sanctarum martyrum festum diem hodie celebramus, quae non solum eminuerunt excellentibus in passione uirtutibus, uerum etiam pro tanto labore pietatis mercedem suam ceterorumque sociorum propriis uocabulis signauerunt. Perpetua quippe et Felicitas nomina duarum, sed merces est omnium. Neque enim omnes martyres in certamine passionis atque confessionis ad tempus fortiter laborarent, nisi ut perpetua felicitate gauderent.

Diuina ergo prouidentia gubernante istae non solum martyres, uerum etiam coniunctissimae comites, sicut factum est, esse debuerunt, ut unum suae gloriae diem signarent communemque solemnitatem celebrandam posteris propagarent. Sicut enim exemplo gloriosissimi certaminis ut imitemur hortantur, ita suis nominibus munus inseparabile nos accepturos esse testantur.

Ambae inuicem teneant, inuicem nectant. Alteram sine altera non speramus. Nam nec prodest perpetua, si felicitas non sit, et felicitas deserit, si perpetua non sit. Haec de uocabulis Martyrum, quibus consecratus est dies, pro tempore pauca suffecerint.

2 Quod autem attinet ad istas quarum sunt ista uocabula, sicut audiuius, cum earum passio legeretur, sicut memoriae traditum nouimus, istae tantarum uirtutum atque meritorum, non solum feminae, uerum etiam mulieres fuerunt. Quarum altera

1 Vandaag vieren we het feest van twee heilige martelaressen, die in hoog aanzien staan door hun bijzondere moed bij hun lijden en dood. Bovendien verwijzen zij met hun namen naar hun eigen beloning en die van hun lotgenoten, zoals mooi aansluit bij hun zware strijd voor het geloof. Perpetua en Felicitas zijn de namen van de twee maar ook de beloning van allen. Want alle martelaren hebben het in de strijd waarin zij leden en voor hun geloof getuigden een tijdlang dapper volgehouden om de vreugde van het 'eeuwig geluk' te krijgen. Dat was hun enige motief.

Door de goddelijke voorzienigheid was bepaald dat deze twee niet alleen martelaressen waren, nee, ze zouden ook nauw met elkaar verbonden lotgenoten zijn. En zo is het ook gebeurd. Daardoor komt het dat ze op een en dezelfde dag een stempel hebben gezet met hun overwinning en dat ze de viering van een gezamenlijk feest aan het nageslacht hebben nagelaten. Door het voorbeeld van hun glorievolle strijd sporen ze ons aan tot navolging, door hun namen getuigen ze van de onverbreekelijke eenheid van de beloning die we zullen ontvangen.

Laten beiden elkaar stevig vasthouden, laten beiden met elkaar verbonden blijven. Onze verwachting gaat niet uit naar de een zonder de ander. Want eeuwigheid heeft niets te bieden zonder geluk, en geluk zal ons ontvallen als het niet eeuwig is. Wat betreft de namen van de martelaressen aan wie deze dag is gewijd, wil ik het voor dit ogenblik bij deze enkele woorden laten.

2 Dit waren hun namen, nu over die vrouwen zelf. We hoorden het toen hun acten werden voorgelezen en we weten het uit de overlevering: zij die zo moedig waren en zo grote verdiensten hebben, waren niet alleen vrouwen, maar ook nog getrouwde

et mater, ut ad infirmitatem sexus impatientior adderetur affectus, ut in omnibus eas hostis attentans, tanquam non ualentes dura et crudelia persecutionis onera sustinere, cessuras sibi continuo et suas crederet mox futuras. Sed illae interioris hominis cautissimo et fortissimo robore omnes eius obtuderunt insidias impetusque fregerunt.

3 In hoc insignis gloriae comitatu etiam uiri martyres fuerunt, eodem ipso die etiam uiri fortissimi passione uicerunt, nec tamen eundem diem suis nominibus commendauerunt. Quod non ideo factum est, quia feminae uiris morum dignitate praelatae sint, sed quia et muliebris infirmitas inimicum antiquum miraculo maiore deuicit et uirilium uirtus propter perpetuam felicitatem certauit.

vrouwen. Een van hen was zelfs moeder en zo was er bij haar naast de zwakheid van haar sekse ook nog een grotere kwetsbaarheid.

Daarom zette de vijand hen op alle manieren onder druk, alsof zij niet in staat zouden zijn de zware en wrede vervolging te doorstaan. Hij dacht dat ze zich meteen naar zijn wil zouden schikken en dat ze gauw in zijn macht zouden zijn. Maar met de omzichtigheid en de sterke kracht van hun innerlijk hebben ze zijn listen getrotseerd, zijn aanvallen gebroken.

3 In dit bijzonder roemvolle gezelschap waren ook mannen-martelaren. Precies op dezelfde dag hebben ook zeer moedige mannen door hun lijden de overwinning behaald. Maar toch waren het niet hún namen, die op deze dag een apart stempel hebben gezet. Niet dat de vrouwen door hun waardig optreden de mannen hebben overtroffen. Het is zo gegaan omdat het een groter wonder was dat zwakke vrouwen de oude vijand hebben overwonnen en het juist het 'eeuwig geluk' was waar sterke mannen voor hebben gestreden.

VERANTWOORDING

Dit boekje is een samenwerkingsproject van vier classici. Het leek zinvol om een nieuwe vertaling van de *Passio Perpetuae et Felicitatis* te combineren met de preken daarover van Augustinus, die nog niet eerder in het Nederlands beschikbaar waren.

De *Passio* werd in eerste instantie vertaald door Vincent Hunink, preek 280 door Elisabeth van Ketwich Verschuur, en preek 281 en 282 door Arie Akkermans. Het geheel werd voorzien van een inleiding door Toon Bastiaensen. Vanzelfsprekend hebben de samenstellers elkaars teksten besproken en is de tekst tot een geheel gemaakt waarvoor zij samen verantwoordelijk zijn.

Voor de Latijnse tekst van de *Passio* is gebruik gemaakt van de uitgave door A. Bastiaensen in: *Acti e Passionibus dei Martiri*, Roma 1987, 415-416 en 434-437. De teksten van Augustinus zijn ontleend aan de *Patrologia Latina* (J.-P. Migne (ed). *Patrologiae cursus completus, series Latina*, vol. 38, col. 1280-1286). De Latijnse teksten zijn in deze uitgave parallel aan de vertalingen afgedrukt. Voor de *Passio* is dit vooral gedaan vanwege het belang van de originele tekst, in het bijzonder Perpetua's verslag. Haar woorden bieden een fascinerende inkijk op de gedachtewereld van een jonge, christelijke vrouw, en vormen daarbij een unieke bron van levendig, alledaags Latijn. Bij de preken van Augustinus gold eerder het praktische argument dat de Latijnse teksten betrekkelijk moeilijk toegankelijk zijn. Voor alle teksten geldt dat de belangstellende lezer op deze manier ook letterlijk toegang krijgt tot de vroeg-christelijke bronnen.

De Latijnse teksten zijn inhoudelijk niet veranderd, met uitzondering van de volgende punten:

Passio 14,1 *quas ipsi* i.p.v. *quasi ipsi*.

Sermo 280, c.4 (eerste al.) *hac... ascendunt* i.p.v. Migne: *haec... ascendunt*.

Wel zijn de interpunctie en layout aangepast waar dat voor deze lees-editie nodig leek. Bovendien is overal de spelling genormaliseerd naar het voor klassiek Latijn gangbare (bijvoorbeeld *i*, *u* en *V* i.p.v. *j*, *v* en *U*; *caritas* i.p.v. *charitas*, *spiritalis* i.p.v. *spiritualis*, *obicerentur* i.p.v. *obiicerentur*).

De samenstellers danken Paul van Geest voor zijn commentaar bij alle teksten en Marike van Aerde voor haar hulp bij het digitaliseren van de Latijnse *Passio*.